

Áhká – et innblikk i samisk kvinnehistorie¹

Áhká – oanegattjat sáme nissunhistávrås¹

Harrieth Aira

Samiske kvinners historie er ikke ofte omtalt i litteraturen eller forskningshistorien. I denne artikkelen skal jeg derfor nærme meg temaet ved å se på hva kildene forteller og hva vi så langt vet om samiske kvinners liv og virke i vår region.

Sámij nissunij histávrås ij la álu tjáleduvvam girjálásvuodan jalik átsádimhistávrån. Dán artihkkalin galgav danen tiebmáj lahkanit gå gæhttjam lev gáldojt ma subtsasti majt dá rádjáj mijá guovlo sáme nissunij viessomis ja bárgojs diehtep.

► Samisk kvinnehistorie – et lite utforsket tema

Samiske kvinners historie er ikke ofte omtalt som eget tema i forskningslitteraturen eller forskningshistorien. I Nordland kan samisk kvinnehistorie knyttes til sørsamen Elsa Laula Renberg som bodde i Mosjøen. Hun skal markeres til neste år når det er 100-årsjubiléum for feiring av samenes første landsmøte som Elsa Laula Renberg var primus motor for å få i stand. I fjord ble det utgitt bok om henne og jeg henviser til denne dersom man ønsker å bli nærmere kjent med henne².

For utenom Elsa Laula Renberg, hva vet vi om samiske kvinners liv i vår region? En samlet forskningsfremstilling av samisk kvinnehistorie er ikke gjort. Gjør du et Google-søk så tegner et bilde seg på nettet at det heller ikke finnes så veldig mye som der. I 2004 kom boka *Kystkvinner i Norge* (Elstad 2004), og enkelte momenter om samekvinner liv finnes i denne boka, men det er på langt nær utfyllende forskning som er utført. Skriftlige kilder blant annet i noe etnografisk litteratur kan gi et bilde av samiske kvinners liv og posisjon som i noen tilfeller skiller seg fra norsk tradisjon og kultur. Men ikke minst vil samenes muntlige kildemateriale komplettere bildet, et materiale som i mindre grad er nedskrevet, systematisert og publisert.

Flere har i tillegg hevdet at så vel som i mange urbefolkningskulturer som i samisk kultur, har samiske kvinner tradisjonelt stått sterkt og hatt sin klare rolle og posisjon³. En samlet fremstilling som undersøker ulike sider ved samiske kvinners plass i historien ville kunne si noe mere om enn dette enn det vi vet i dag.

I denne artikkelen skal jeg derfor presentere enkelte trekk ved samiske kvinners historie ved å se hva på kildene forteller og hva vi så langt vet om samiske kvinners liv og virke. I hovedtrekk avgrensnes det til samiske kvinner i vår region og kvinnehistorien med vekt på mellomkrigstiden fram mot andre verdenskrig og de første tiår etter andre verdenskrig.

► Sáme nissunhistávrrá–tiebmá mij binnepláhkáj le átsáduvvam

Sámij nissunij histávrrás ij la álu tjáleduvvam girjálásjuodan jalik átsádimhistávrrán. Buojkulvissaj Nordlándan máhttá sáme nissunhistávrrá tjanáduvvat oarjjelsábmáj Elsa Laula Renberg guhti ájgenis Musseren (Mosjøenin) ároj. Sån galggá mujtustaláduvvat jagen 2017 gá le 100-jáhke dallutjís gá lij vuostasj sáme rijkatjáhkanibme majt Elsa Laula Renberg lij njunnjusattjat oattjotjit jáhtuj. Dijmmá almoduváj girrije suv birra, ja jus sunji lagábut oahpástuvvat de dáhkki dav girjev láhkát².

Gå ierit gehtja dassta mij le Elsa Laula Renberga birra, de mav diehtep sáme nissunij viessomis mijá guovlon? Sáme nissunhistávrrá átsádimtjállusijs ij le tjoahkkáj ávddánbuvteduvvam. Jus Google baktu átsá, de ij la ga állo danna. Jagen 2004 almoduváj girrije *Kystkvinner i Norge* (Elstad 2004), ja muhtem biele sámenissunij iellemijs gávnnu dán girjen, valla ij le dievalasj átsáidibme dagáduvvam.

Tjálalasj gáldojn i.i. duola dagu muhtem etnográfalasj girjálásjuodan, máhtti sáme nissunij iellemis ja sajjis ávddánboahdet má li ietjáláhkáj gá ietjá vuona álmuga dábijs ja kultuvras. Valla sámij njálmálasj gállo máhtti gájt binnemusát dáv gáváv dievdestit. Dá li gállo ma dássju muhtem mærráj li tjáleduvvam, sýtemahtiseriduvvam ja almoduvvam.

Moattes li duodden tjuottjodam jut sáme nissunijn li dagu ietjá álgoálmugij lunna, dábij milta læhkám nanos ja tjielgga rálla ja saje³. Tjoahkke ávddánbuktema máhttet lidjin guoradallat máttijt vidjurijt sáme nissunij sajev histávrrán gá dav massta uddni diehtep.

Dán artihkkalin galgav danen ávddánbuktet muhtem dábddomerkaht sáme nissunhistávrrás gá gehtjav majt gállo subtsastit ja dassta man guhkás dálla diehtep sáme nissunij iellemijs ja bargojs. Oajvveoassen ráddjiv sáme nissunij vidjurijt mijá guovlos, ja dættodav nissunhistávrráv væráldadoarj gasskamudduj gitta nuppát væráldadárroj ja vuostasj lågev jagijda dán marjela.

▶ Áhkká-ene

Áhkká - samiske guder

Går vi langt nok tilbake i tid, til tiden før kristendommens tilkomst og misjoneringen av samene, ser vi at samisk førkristen religion praktiserte guddom som kan knyttes til kvinnekjønn.

Áhkká-ene finnes fremstilt på sjamantromma (goabdes). Denne tromma på bildet her har duodjár Svenn-Egil Duolljá laget og er ikke en autentisk sjamantromme, men er en tromme laget som et håndverksprodukt. Foto: Harrieth Aira, Árran lulesamisk senter. / Áhká jubmela goabddán gávnnuji. Dát goabdes gávån ij la alma goabddá. Dáv la duodjár Svenn-Egil Duolljá dahkam ja la áddájggásasj duodje. Gávva: Harrieth Aira, Árran julevsáme guovdásj.

De samiske førkristne gudene áhkká-ene er noen av disse gudene. Áhkká betyr hustru, frue, kone på lulesamisk og áhkká-gudene tilhørte de sentrale jordiske gudene i den førkristne samiske religionen⁴. Áhkká-ene hadde tilhold i boligen, i lavvoen / gammen, og Máttaráhkká, og hennes døtre, Sáráhkká, Uksáhkká, og Juksáhkká ble

▶ Áhká

Áhká – sáme ávdusj jubmela

Jus máhttsap ávdusj ájgijda, ávdđálijda risstalasjuoda boahthemij ja misjávna sámij gáktuj, de lidjin sáme ávdusj áskon jubmela ma máhtti tjanáduvvat nissunsjerve baelláj.

Sámij ávdusj ásko áhkká-jubmela li muhtema dájs ávdusj jubmelijs. Áhkká le iemet julevsámegiellan ja dá áhkkájubmela lidjin guovdásj ednamlasj jubmela sáme ávdusj ájge áskon⁴. Áhkká-jubmelij sadje lij árromsajijn, lávdagoaden jali gámán, ja Máttaráhkká, ja suv niejda, Sáráhkká, Uksáhkká, og Juksáhkká gájka guddneduvvin ja áns siduvvin. Máttaráhkká lij máttaráhkka guhti ulmutij rubmahav sjiivnjedij, ja buvtij mánáv Sáráhkkáj, akta suv niejdajs. Sáráhkká lij sjiivnjedime ieddne ja nissunij jubmel. Sån buvtij mánáv iedne skáhtuj ja riegádimen viehkedij. Sáráhkká allagisát guddneduváj ja ráhkaluváj.

Suv sadje lij árrangáttén, ja oattjoj oasev biebmossassta ulmutja bárrin. Juksáhkká lij juovsa áhkká ja máhtij iehtjájduhttet áge sjiervev. Máhtaráhká goalmát niejdda, Uksáhkká sadje lij uksagáttén lávdagoaden jali gámán. Sån váksjoj árromsajev bahájs, ja gehttaj smávva mánájt⁵.

Ietjá nissunjubmel sáme ávdusj áskon lij Ráná(n) niejdda⁶. Niejdda la niejdda julevsámegiellaj, valla nuorttasámegiellaj aj merkaj næjttso. Ráná(n)niejdda le dálusj jubmel guhti gullu gidájáhpáj gá ruonudahtjá, nappu ádåsmahttemijda.

Misjonerra Thomas von Westen moalket ietjas tjállusijn jut Ráná(n)niejdda lij sån guhti lij alemus gájkka nissunjubmelijs (Mebuis 2003:124). Gidájabe májnnodibme Ránánij gávnnu aj soames vuolen mij le tjáleduvvam Harald Grundstöm'as, subttasin 90-jahkásasj nissuna dábdoj birra, gá sån gidájáge vuostasj bále guláj giegav guhkkemin. De juojggagádjij sån dáv gidájuoigav/vuolev:

«Jorden blir grön, jorden blir grön. Rananlådde (Rananfuglen) sitter i trädet, Rananlådde sitter i trädet»

«(Ednam ruonut, ednam ruonut. Rananlådde muoran tjáhkáj, Rananlådde muoran tjáhkáj, járggáluvvam svierigadáros)» (Mebius 2003:124).

► alle høyt æret og ansett. *Máttaráhkká* var stammora som skapte menneskets kropp, og brakte barnet til *Sáráhkká*, en av sine døtre. *Sáráhkká* var skapningens mor og kvinnenens gud. Hun brakte barnet inn i morslivet og hjalp til under fødselen. *Sáráhkká* ble høyt æret og tilbedt. Hennes tilholdssted var ved *árran*, ildstedet i gammen, og hun fikk en del av maten som menneskene spiste. *Juksáhkká* var bueguden (av *juoksa* – bue) og kunne gripe inn i morens liv og forandre kjønn på fosteret. Den tredje av *Máttaráhkkás døtre*, *Uksáhkká* (av *uksa* – dør) hadde sitt tilhold ved inngangen til lavvoen/gammen. Hun vokter boligen mot onde krefter, og passet på små barn⁵. En annen kvinnelig guddom i samisk førkristen religion er *Ráná(n)niejdda* – (Ráná(n)datteren)⁶. Betegnelsen *niejdda* betyr datter i det lulesamiske språket, men i nordsamisk betyr det også jente. *Ráná(n)niejdda* er guden som knyttes til våren og til tiden når det grønnes, altså fornyelsen. Misjonæren Thomas von Westen har i sine nedtegnelser hevdet at *Ráná(n)niejdda* var den største av alle kvinnelige guder (Mebuis 2003:124). Lovprisningen av våren knyttet til *Ráná* finner vi også i en joik nedtegnet av Harald Grundström som forteller om en 90-årig samekvinnes følelser da hun for første gang hørte gjøken gale om våren. Da brøt hun ut i følgende vårjoik:

«Jorden blir grøn, jorden blir grøn. *Rananlådde* (*Rananfuglen*)
sitter i trådet, *Rananlådde* sitter i trådet» (Mebius 2003:124).

Áhkká - Fruen - Hustruen - Kona

Begrepet *Áhkká* som vi finner i gudeskikkelsene finner vi også i dag som høyst brukte begrep i det lulesamiske språket. Substantivet *áhkká* betyr hustru eller kone. Vi finner varianter av begrepet som *áhkkko* som betyr bestemor, og *áhkásj* som betyr kone, kjerring eller eldre kvinne. I lulesamisk språk er betegnelsen *áhkká* – hustru, kone tradisjonelt ikke det samme som betegnelsen *áhkásj*, som også betyr kone, men mere i varianten kjerring eller eldre kvinne. *Áhkká*-begrepet brukte for eksempel min mor⁷ konsekvent i konteksten hustru eller kone, altså i kontekster der vi i norsk og engelsk ville brukt betegnelsene Frue eller Madam.

► Áhkká - Áhkásj- Iemet

Áhkká-bágov mav jubmelilmen gávnnap, gávnnap aj udnásj julevsámegiellan. Julevsámegiellan le substantijvva áhkká iemet, nissun gejna álmáj le vállidum. Gávnnap aj suorgudimijtt áhkká-báhkuj, duola dagu áhkkko mij ij dássju merkaha oadtjálásj áhkojt, ja áhkásj mij máhtttá liehket boadnje áhkká, valla aj dagu dárogiellaj sáemmi gå *kjerring*, ja duodden merkaj báhko aj aj vuorrasup nissun. Áhkká-buojkádimev anij dagu muv ieddne⁷ jur merkahimijn iemedin, nappu jur dagu dárogiellan *Frue/Hustru*, ja ienñilsgielan *Madam*.

Áhkká - bájkkenamájn

Duodden li áhkká ja áhkásj bágo bájkkenamájn dagu várijn, vákkijn ja jávrijn ja vuonajn. Buojkulvissaj dagu *Áhkánjárga*⁸, *njárgga* Ofuohtán gánná le Narvik-stáda ja várretjáhká *Áhkká* ja *Áhkkájávrrre* Nuortta-Svierigin lullelin Vuodnabadá Divtasvuonan.

Divtasvuonan li moadda bájkkenamá ma li áhkká/áhkásj-namájn, duola dagu *Áhkáságge*, Divtasvuona davvelij guovlon. *Ságge* merkaj sisnemus sadje duola dagu senngan, vuonan j.n.á.⁹, ja nav máhtttá bájkke gåhtjoduvvat *Dat sisnemus iemetsadje jali áhkásadje*.

Divtasvuona davvelullelij guovlon le aj bájkkenamma *Áhkávuodna*. *Áhkávuodna* le Stefjorden dárruj, dán Divtasvuona oalggevuonan le aj Vuona nasjonal-várre, jali tjáhká Stáddá. Slabávuona várijn li aj bájkkenamá *Áhkásjávrrre*, *Unnep* og *Stuoráp* *Áhkásjávrrre*.

Moattes li gatjálvisajt buktám jus áhkká-buojkuldagá sámegiellajn gulluji sáme ávdusj ásko jubmelijda, jali jus dá jubmela li oadtjum dájt namájt áhkká-buojkuldagá milta, nappu jus le iemet jali áhkká duogen? Iv galga javllat nuov jalik náv, dássju li galla moattes sáme dálusj jubmelijs ma guoddi áhkká-namáv, áhkká-báhko mij aj uddni le anon udnásj julevsámegiellan.

Julevsámegiellan le aj adjektijvva áhkkás, mij le luonnodo gánná le rássednam. Korhonen (2010) mielas boahá báhko áhkkás bágos áhke, ja ij galga dájdaduvvat áhkká-substantijvvan. Áhke merkaj luondov gánná rásse váljet sjaddá, buvijda ja boahhtsujda guohtom. (Korhonen/Anderson 2010:21-22).

► Áhkká - stedsnavn

I tillegg er *áhkká* og *áhkásj* stedsnavn på fjell, daler, fjord og vatn som for eksempel Áhkánjárga⁸, Narvikhalvøya i Ofoten og fjellmassivet Áhkká og vatnet Áhkkájávrrre i Nord-Sverige øst for Hellmobotn i Tysfjord.

I Tysfjord har flere stedsnavn betegnelsen áhkká / áhkásj, for eksempel *Áhkásággge* i Ytre-Tysfjord. *Sággge* betyr den innerste plassen / delen el. lign. (i en seng, fjord osv.)⁹, så stedet kan oversettes med Den innerste frueplassen.

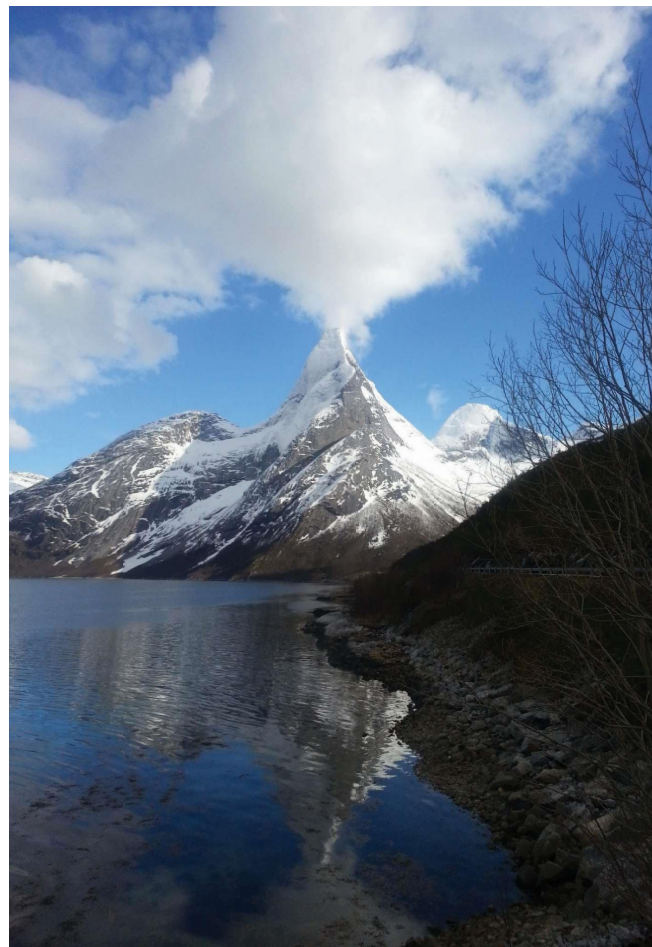
Áhkávuodna er et annet stedsnavn i Tysfjord som bærer áhká-navn. Áhkávuodna er Stefjorden, fjorden ved nasjonalfjellet Stáddá / Stetind i ytre nordlige Tysfjord. På Sørfjordfjellet finner vi dessuten *Áhkásjjávrrre* / Kjerringvatnene, den store og det lille Kjerringvatnet, *Unnep* og *Stuoráp Áhkásjjávrrre*.

Det flere spør seg er om begrepet *áhkká* i det samiske språket har sin rot i de samiske førkristne gudene, eller om disse gudene har fått sitt tilnavn etter begrepet *áhkká*, altså hustru frue eller kone? Jeg skal ikke begi meg i å hevde verken det ene eller det andre, bortsett fra å konstatere det faktum at flere av de samiske gudene betegnes som áhkká-er, en betegnelse som også er et høyst brukt begrep den dag i dag i det lulesamiske språket.

En beslektet term i lulesamisk er adjektivet *áhkkás*, som betyr noe som rikt bevokst med gress. Korhonen (2010) mener áhkkás kommer av ordet áhke, og må ikke forveksles med substantivet áhkká (hustru, kone). Áhke betyr terreng med rikelig gressvekst som beite for husdyr og reinsdyr (Korhonen / Anderson 2010:21-22).

Hvorfor steder i landskapet fikk áhkká- og áhkásj-navn, kan også sees i sammenheng med at andre steder i naturen har fått betegnelser etter mannen f.eks. Álmájjávrrre (Mannsvatnet) et vatn mellom Mannfjord og Rudnávuodna / Grunnfjord i Tysfjord. Ett annet eksempel er Mannfjord, en fjordarm i indre, østlig del av Tysfjord (fjorden heter for øvrig Spællá på lulesamisk).

- Manen bájke ja duobddága oadtjun áhkká- ja áhkásj-namájt, máhtta aj buohtastáhteduvvat dajna gå aj bájkenamá álmáj-namán gávnnuji duola dagu Álmájjávrrre, jávrrre mij la váren Spællá ja Rudnávuona gaskan Divtasvuonan. Spællá dáronamma le Mannfjord, Divtasvuona nuorttaallela oalgevuodna.

Norges nasjonalfjell, Stetind har foten i Áhkávuodna/Stefjorden.
Foto: Lars Magne Andreassen / Vuona nasjonaltjáhkká Stáddá
vuolggá Áhkávuonas. Gávvá: Lars Magne Andreassen

► Guobasáhká – kvinnelige sjamaner

Det var ikke bare gudene som har felles betegnelse med den samiske kvinnen. Vi vet også at det fantes kvinnelige *noajder*, *guobasáhká*, som på norsk kalles sjamaner eller de spåkynndige i samfunnet. *Noajdene* var de som var de praktiserende lederskikkelsene i religionsutøvelsen, den åndelige eksperten med spesielle evner til å komme i kontakt med gude- og åndeverdenen (Løøv 2013).

En historie fra vårt tradisjonsmateriale forteller om en slik *guobasáhká* eller *noajdes áhká* i Gásluokta/Kjøpsvik i Tysfjord som ventet sin mann hjem fra jektefart i Bergen. Han ble lenge i Bergen, og hun gikk hjemme og ventet. Juleuka begynte og han dro fra Bergen, men så knakk masta på jekta og han måtte returnere til Bergen. Kona som gikk hjemme og ventet gikk til slutt på Kjøpsvikfjellet for å se om jekta var på tur hjem. Hun ser at jekta har startet hjemturen fra Bergen. Da satte hun seg ned med sin håndtein (*gáhkáalsoabbe*) og joiket jekta hjem, og da joiket hun følgende:

«Ánndaris Bávvá, Ánndaris Bávvá le Vestasjiekken, gálet ruodnán ja visskadin ja alegin», (Qvigstad 1929:520).

Som altså betyr Ánndaris Bávvá (mannens navn) vasser/ vader Vestfjorden som er grønn og gul og blå. Det heter i fortellingen at kona roper at han skal bare komme, han skal ikke være redd og jekta skulle være hjemme om tre dager. Man kan tolke fortellingen dit hen at hun stilnet fjorden som var i storm, det blåste så kraftig at Vestfjorden var grønn, gul og blå slik at mannen skal komme velberget hjem.¹⁰

Selv om også kvinnene var noajder var det likevel skille mellom hva kvinner kunne gjøre og ikke kunne gjøre. Kvinnene hadde for eksempel ikke tilgang til offerplassen, og i *boassjo*, den innerste delen) i lavvoen skulle ikke kvinnene trå. Spesielt under bjørnejakta var det særegne ritualer hvor kvinnene ikke hadde adgang, kvinnene skulle ikke ha befatning med jakta (Solem 1933/1970:67-69), (Mulk 1994).

► Guobasáhká – nissunnoajde

Ællim dal dássju jubmela gejj namá ma guoddin nissunij namájt. Diehtep jut sebrudagájn gávnnujin aj *noajde*, *guobasáhká* jali *guobasiege*. *Noajde* lidjin sij gudi lidjin oajvemusá mij gulluj ásskodájmajda, da lidjin vuojnjalasj tjiehphe sierra vattáldagáj aktijvuodav oadtjot jubmelij ja vuojnjalasj værárdijn. (Løøv 2013).

Avtan dálusj juojggusin mij le dálen tjáleduvvam subtsastuvvá guobasáhká jali noajdes áhká birra Gásluoktan Divtasvuonan guhti boadnjev vuorddá Biergunis jávtajnis sijddaj. Sån gádoj mælggadav Biergunin, ja sån sijdan suv vuordatjij. Javllavahkko lij juo ja sån Biergunis vuolgij, mavas galga sivllo doaddjuj ja sån hæhttjij Biergunij máhttsat. Áhká guhti lij sijdan manáj manemus Gásluovtvárráj ja vuojnij jávtav sijddaj bárjástime. Vuojnná sån le Biergunis bárjástáhttjám. De tjáhkkiidij ietjas gáhkáalsoappijn ja jávtav sijddaj juojgaj, náv:

«Ánndaris Bávvá, Ánndaris Bávvá le Vestasjiekken, gálet ruodnán ja visskadin ja alegin», (Qvigstad 1929:520).

Ánndaris Bávvá le boadnje namma guhti dal Vestasjiekkev gálet ruodnán, visskadin ja alegin. Dan subtsasin boahdá ávddán jut áhká tjuorvvu boadnjev dássju boahdet, ja ij ballat, ja jávtta galgaj sidan gálmán biejeven. Ulmusj máhttá subtsasav dálkkut nav jut sån sieldes biekkav loadtjij, gå garra bieggá lij Vestasjiekken gå áhphe rudnán, visskadin ja alegin manáj, nav vaj boadnje galgaj hekkajn sijddaj jávsádit.¹⁰

Juska nissuna aj lidjin noajde, de huoman lidjin rájá dasi majt nissuna máhttin dahkat ja majt ettjin. Nissunijn ij lim buojkulvissaj loahpe værrodimsajjida mannat, ja boassjon ettjin oattjo duolmmot. Sierraláhkáj gå lij biernnavivddo, de lidjin sierra dahkamusá masi nissuna ettjin oattjo sehkanit. (Solem 1933/1970:67-69), (Mulk 1994).

► Arve – og rettsregler

Særeie

Hvordan var samiske kvinners stilling i familien? Dette kan vi få et innblikk i når vi ser på arveregler og giftermålsregler som er nøyere beskrevet i etnografisk litteratur.

Et sagn fra det sørlige samiske området sier at det er kvinnen som først har temmet reinen, og hun skulle derfor være særskilt begunstiget ved arv. Nettopp fordi hun var den første som hadde temmet reinen, så skulle hun ha en større arvelodd enn den mannlige (Düben 1873/1977:332-335). Døtrene hadde en sterkere arverett enn hva tilfellet var for svenske og norske lover hevder Solem (1933/1970).

Solem (1970) viser til kilder som meddeler at samene praktiserte særeie ved at enhver eide sin egen løsøre og hadde også sin egen gjeld som man selv svarte for. Vi vet at ved fødsel og dåp fikk det enkelte barnet sitt eget reinmerke og dermed var eier til sin egen rein. Ved giftemål beholdt hustruen sitt reinmerke og sine egne reiner som hun brakte med seg inn i ekteskapet. Det var også en tradisjon om at mannen er den som flytter til kvinnens hushold ved giftemål og er forpliktet til å bo hos hennes foreldres hushold i minimum ett år etter giftemålet. Solem viser også til at i noen samiske områder hadde kvinnen også råderett over økonomien i husholdet, men han viser også til at i andre samiske områder var forholdet annerledes eksempelvis hos østsamene (skoltesamene) (Solem 1933/1970:163).

I norsk/norrøn tradisjon har det i hovedsak vært motsatt. Her var det vanlige mønsteret at paret slo seg ned på mannens hjemgård etter ekteskapsinngåelse, kvinnen hadde medgift¹¹ som hun rådde over, men døtre hadde ingen arverett til gården, den var forbeholdt de mannlige arvingene med eldste sønns arverett (Holberg og Røskaft 2015:315-317).

At kvinner eide sine egne rein fremgår også av Lappekodisillen av 1751, den første grensetraktat mellom Danmark-Norge og Sverige. I traktatens paragraf 8 heter det at dersom en samisk mann bosatt i Sverige gifter seg

► Árbim – ja riektá njuolgadusá

Sierraábmudahka

Gáktus lij sáme nissunij vijor lagámusáj gáktuj? Dássta oadtjop vehin diehtet gá átsá dip árbim- ja gállásjuodanjuolgadusájda ma de li dárkkelit etnográfalasj girjálásjuodan tjáleduvvam.

Avtan dálusj subtsasin oarjelij guovlojs subtsastuvvá jut nissun lij sán guhti vuostasj boahhtsuv/ gáttev dámadij, ja danen galgaj mávsánisát árbes juogeduváduvvam. Jur danen gá boahhtsuv lij dámadam, de galgaj sunji stuoráp oasse árbes álm má gáktuj (Düben 1873/1977:332-335). Niejdajn lij aj nannusap árbimrievtesvuoda gá mav svenska ja vuona lágajn lij tjállá Solem (1933/1970).

Solem (1970) vuoset gáldojda ma subtsasti jut sámijn lij árník gá juohkkahahttjan lij ietjas ábmudahka ja vielgge massta ietja vásstedin. Mij ham diehtep gá mánná riegdáij ja gá gástadaláj, de oattjoj ietjas boahhtsumerkav ja danen sjattaj ælloniehkken. Gá nissun vállduj, de bisodij ietjas merkav ja ietjas boahhtsujt. Dáhpe lij aj gá álmáj vállduj, de jádij álm má nissuna sijddaj, ja sán lij vælggogis árrót nissuna æjgdáij sijdan binnemusát jagev mannela gá gállásjuohtaj lájdstij. Solem vuoset aj jut muhtem sáme árrombájkijn de lij nissunijn aj ávdásvástádus sijda rudájt gátsedit, valla sán aj vuoset jut ietjá sáme guovlojn lij ietjáláhkáj duola dagu gállásámijn lunna (Solem 1933/1970:163).

Vuona/norrøna dábij milta lij vas nuppe láhkáj. Daj dábij milta lij dábalasj vuohke jut gállásjuojme árrujga álm sijddaj gá válldujga, nissunijn lij rádjo¹¹ mij de lij suv, valla niejdajn ij lim árbberievtesvuolta sijddasis, dat lij vuojn ávkken álm má árbulahájda, ja vuorrasamos bárne rievtesvuohtan (Holberg og Røskaft 2015:315-317).

Jut nissunijn lidjin ietjasa boahhtsu boahotá aj ávdđán Lappekodisillen'in jages 1751, dan vuostasj rádjásjiehtadus Danmarko-Vuona ja Svieriga gaskala. Sjiehtadusá 8. paragraffan le tjáleduvvam jus sáme álmáj guhti Svierigin árru ja guhti válldu «en *Norsk Lappe-Hustru, som udi Norge har sit eget Skatte-Land eller flere Rehner, end han, have han Frihed, uden nogen Hindring*

► med «en Norsk Lappe-Hustru, som udi Norge har sit eget Skatte-Land eller flere Rehner, end han, have han Frihed, uden nogen Hindring eller Afgift af hans Formue, at blive en Norsk Lap, ... Udi andre Omstændigheder følge Hustruen Manden. » (min utheving)¹². Samiske kvinner hadde med andre ord ikke bare sine egne rein, men de hadde også sine egne skatteland¹³.

Yngste sønns arverett – hva med døtrene?

I samisk tradisjon var det det yngste barnet som hadde arveretten (Solem 1970:169), et forhold som praktiseres den dag i dag blant samiske familier både i Tysfjord og andre steder. Yngste sønn er han som overtar foreldrenes eiendom, hus og gård.

Spørsmålet om hvor vidt døtre hadde arverett til eiendom og odelsjord og hvor vidt samene praktiserte fordeling av arv til kvinner er et tema som er lite forsket og beskrevet. Det bildet som tegner seg ut fra egen kjennskap i samiske samfunn kan det være mye som tyder på at bare unntaksvis har døtre/kvinner arvet jord/eiendom. Og da særlig dersom det ikke var arveberettigede sønner som kunne overta gården. I de fleste tilfeller var det antatt at kvinner «giftet seg til gård og eiendom», og derfor ble eiendommen fordelt ved at yngste sønn overtok gården og derav også eiendomsretten, eventuelt at den ble delt mellom flere brødre. Solem viser til ett tilfelle i Tana i Finnmark der den yngste datteren hadde arveretten til hus og eiendom (Solem 1933/1970:170).

Men det er ikke ett entydig bilde at døtre ikke hadde arverett til gård og eiendommer. Jeg har kjennskap til i alle fall på to gårder/eiendommer i Tysfjord mistet ikke døtre sin arverett til sin barndoms gård/eiendom selv om de giftet seg og flyttet derfra. Dette selv om de hadde brødre. Søstrenes andel av eiendommene forble i et sameie med brødrene, og er fortsatt i deres etterkommeres eie den dag i dag. Spørsmålet om tradisjoner med hensyn til arv og hvordan de ble praktisert, må også vurderes opp mot ulike tidsperioder og ut fra rådende forestillinger om kvinners arverett i samfunnet.

► eller Afgift af hans Formue, at blive en Norsk Lap, ... Udi andre Omstændigheder følge Hustruen Manden.

(jårggáluvvam sábmáj:«*Vuona Sáme-Ahkájn, guhti Vuonan adná ietjas værroednamav ja ienep boahttsujt gá boaddnjes, de la dan álmman friddjavuohta, hieredusáj dagá jali ábmudagás diváda dagá, árrut Vuodnaj ja sjaddat Vuona sábmén, ja daj vidjurij milta áhkás tjuovvot, ... Jus ietján de dábalattjat tjuovvu áhká boadnjes, ja (muv dættodibme)*»¹².

Dát vuoset sáme nissunijn ællim dæssju ietjasa boahttsu, valla sáme nissunijn lidjin aj ietjasa værroednama ma lidjin sijáj háldon¹³.

Nuoramus bárne árbimriektá- gáktus val niejdaj vidjura lidjin?

Sáme dábij milta, de lij nuoramus bárnén árbimriektá (Solem 1970:169), dáhpe mij ájn udnásj biejeve le dáhpen Divtasvuonan ja ietjá sáme árromsajijn. Nuoramus bárnne le sán guhti æjgádj ábmudagájt, goadev ja sijdav árbbi.

Gatjávís jus nuoramusán ja jus sán lij niejdda lij árbimriektá ábmudagájda ja árbbeednamijda ja jus sáme juohkin árbev nissunijda le tiebmá mij le unnán átsáduvádum ja tjáleduvvam. Ietjam diedoj sámesibrudagás milta, de ávddánboah tá jut nissuna/niejda dæssju vuorjját ednamijt/ábmudagájt árbbijin sierraláhkáj jus sijddaj lidjin bárne gudi lidjin árbulattja. Ienemus bálijn de lij jahkedahte jut nissuna «válldujin sijdajda ja ábmudagájda», ja danen ábmudagá juogeduvvin nav vaj nuoramus bárnne sijdav oattjoj allasis, ja nav ábmudahkaj rievtesvuodaj, soajttá aj juogeduváj moatte vieljatjij gaskav. Solem vuoset avta dáhpádussaj Dænon Finnmarkon gánná lij nuoramus niejdan árbimrievtesvuoha goah tá ja ábmudahkaj (Solem 1933/1970:170).

Valla ij dal gájkbalíjs vuojnu jut niejdajn ij lim sijdajda ja ábmudagájda árbimrievtesvuoda. Mán diedáv gájt guovte bále gánná nissuna/niejda ettjin árbimriektáv mánnávuoda sijdajda/ábmudagájda masse, vájku vil lidjin válldum ja dáppet jáhttam, ja juska vil vielja sijáj lidjin. Oappáj oasse ábmudagájs sjaddin aktisasjámudahkan, ja li vil uddnik maŋŋeboah ttij háldon. Gatjálvís dáj árbim dábij vidjurijs ja gáktu dáj

► Kystsamekvinnene

Hva vet vi om kystsamekvinnene? Åsa Elstad viser i sin bok om *Kystkvinner i Norge* (2004) at kystkvinnearbeidet i Norge var generelt i huset og fjøsen, mennenes arbeid var på sjøen, i båten, støa og naustet, og eventuelt i skogen, mens fellesarbeidet var ute på marka. Økonomien baserte seg altså det som mange benevner som tradisjonell fiskerbondeøkonomi som var vanlig langs store deler av norskekysten med jordbruk og fiske i kombinasjon med fisket som mannens hoveddomene og gårdsdrift som kvinnens og barnas hovedansvar. Elstad peker på at dette er det grove bildet, men hun understreker også at det var sprik mellom disse normene og denne praksis fordi arbeidsdelinga måtte i være fleksibel.

Innen samisk tradisjon og kultur er det enkelte trekk som tyder på at var det noen andre tradisjoner med hensyn til arbeidsdeling og normer for hva som var ansett som kvinnearbeid og mannsarbeid.

I båten

Vi ser for eksempel at selv om det var registrert forholdsvis få kvinnelige yrkesfiskere, er det de sjøsamiske kvinnene Trollfjord-Ane (Skall-Ane) og Buks-Beret som rodde fiske som full arbeidskar på 1800-tallet (Elstad 2004). Buks-Beret, Beret Johanna Paulsdatter fra Gullsfjord, bosatt på gården Djupvatn i Ballangsmark i Ballangen eide sin egen fembøring og rodde lofotfisket som høvedsmann på egen båt med mannen som mannskap, og hun var ansett som en av de dyktigste på Lofothavet. Hun fikk tilnavnet Buks-Beret fordi hun gikk med bukser. I Bårjås 2006 har Hildur Pedersen publisert en fyldig artikkel om Buks-Beret (Pedersen 2006). Åsa Elstad forteller også om vesle Nora ved Folda der mora måtte ta henne med seg i båten for å skaffe dem noe å leve av. Ungen lå godt innpakket i ullteppe og vindtøy i ei fiskekasse i akterskotten på bindalsfæringen mens mora fisket. (Elstad 2004:49).

Dette at kvinner fisket til eget hushold kjenner jeg godt til fra min egen samiske oppvekst fra Tysfjord. Senest for noen få år siden fortalte en eldre kvinne til avisa Fremover at da hun og mannen giftet seg var de

► dahkin, viertti aj gehtjaduvvat duon dán jagij gáktuj, ja gáktu nissunij árbimrievtesvuoda sebrudagán lidjin.

Merragátténissuna

Majt diehtep sáme nissunij birra merragáttijs? Åsa Elstad tjállá ietjas girjen «*Kystkvinner i Norge* (2004) nissunij barggo Vuona merragáttijn lij goahtebarggo ja fieksim, ja álm máj barggo lij nuoren, vantsan, stárfon ja návssten, ja muhtemijda miehtsen, madin aktisasj barggo lij barggo gieltijn. Viessomvuohke lij majt moattes nammadi dábalasj guolástimbánnurij iellem mij lij dábalasj Vuona merragáttijn ietján ednambargoj buohtalakkaj guollimijn oajvvebarggon boaddnjáj ja bándorbarggo/sijddabarggo ja mánnásujtto áhkkáj gulluj. Elstad vuoset dát le oajvvegávvan, valla sán dættot jut gávva le moatteláhkáj dáj árvoj ja dábij hárráj danen barggojuohkem vierttij hiebadahkes liehket.

Sámij dábij ja kultuvran li muhtem gávvidime jut muhtem ietjá dábe lidjin barggojuohkema ja árvoj hárráj mij gullu má lidjin nissunij ja álm máj barggo.

Vantsan

Buojkulvissaj de gávnnuui gallegasj nissuna registreriduvvam guollárin, álm máj gáktuj, valla huoman de lidjin merrasáme nissuna guovtes *Trollfjord-Ane* (*Skall-Ane*) ja *Buks-Beret* gudi lijga guolástiddje állesáiggáj 1800-jagij (Elstad 2004). *Buks-Beret*, Beret Johanna Paulsdatter Guollisvuonas (Gullsfjord), guhti ároj Djupvatn nammasasj bájken Bálagá miehtsijn æjgguj vidáruvvak vantsav ja lij iesj njunnjusattjan boadnje ja gáttse siegen guolástimen, ja suv adnin tjehpemusáj gaskan Lofáht-guollimijn. Sán oattjoj namáv *Buks-Beret* danen gå bávsáj váttisj. Ájggetállagin *Bårjås*, 2006 le Hildur Pedersen almodam tjeŋjalap artihkkalav suv birra (Pedersen 2006). Åsa Elstad subtsas aj *vesle Nora* birra Fuoldás gå iednes hæhttuj suv vanntsaj fáron válldet viessomlájbev áttjudittjat. Mánná hullotæhppin- ja bieggagurjo vuolen guollekása sinna vælláhij maŋŋgietjen bindal-nieljegin gå iednes guollij (Elstad 2004:49).

Dáv jut nissuna guollijin sijdasa dárbojda diedáv buoragit ietjam bajás sjaddamis Divtasvuonan. Muhtem

- enige om at de skulle ro fiske sammen, og de kjøpte seg sin egen fiskebåt, og da båten skulle registreres ble den registrert i hennes navn. Hun deltok i fisket inntil de fikk barn. Da valgte hun å være hjemme for å ta seg av barna, husholdet og gården. Vi vet også om andre familier som var barnløse der deltok kona sammen med mannen på heimefisket. Det er også eksempler på kvinner som har fisket alene, og som behersker både garnfiske og linefiske, blant annet kveitefiske.

Kvinner måtte beherske båt og fiske når man bodde ved kysten. Foto: Harrieth Aira, Árran lulesamisk senter / Nissuna vierttijn guollit ja vantsajn máhttet mannat gå merragáttén árrun. Gávva: Harrieth Aira, Árran julevsáme guovdásj.

- jage dássta ávddála de subtsastij muhtem vuoras nissun Fremover avjissaj jut gå sáj bádnjijnis válldujga lijga guorrasam aktan guollit, ja sáj guollimvanntsav ástijga allasisá, ja vanntsa galgaj registrieriduvvat de áhkás nammaj. Sån oassálastij guollimijda desik mánájt oattjojga ja válljij de mánájt huksat, ja goadev ja sijddabargov vásstedit. Diehtep aj ietjá familjan gudi lidjin mánádisá gánná nissuna boadnje siegen sijdavuoiguollimijda oassálasstin. Ja gávnnuuj aj buojkulvisá dasi jut nissuna aktu guollijin, gudi máhttin viermij ja lijnaj guollit, ierit ietján gájnoj báldájt bivddet.

Huoman vierttiv dættodit jut ij lim galla dábálasj dat jut nissuna oassálasti guollimijda álmáj avtabuohta. Avta gálldo jages 1924 subtsas guollima lidjin gal stuorra ávkken sámijda Divtasvuonan gå «*der praktisk talt hele den mannlige befolkning like fra 12-13 aars gutter og opover deltar i Lofotfisket*». («*vargga gájka álmáj sjuo 12-13 jagák báhtja ja vuorrasappo lofáht-guollimijda oassálasti (jårggáluvvam)*»¹⁴.

Ájnnaamos le oadtjot ienep diedojt dan gávvidibmáj ja jahttuj jut nissuna ja vantsa e aktan hieba. Mijá diedo vuosedi dá li subtsasa ma li sebrudagáv vájkkudam dáj mánemus ájgij, ja li dábe jali jahto má ávdep ájgij ællim sáme sebrudagáj (Elstad 2004:53).

82-jahkásasj divtasvuonak Inga Karlsen subtsas sån lij juo vuorrasap ulmusj, ja juo válldum, gå vuostasj bále dáv guláj, ja dat lij gå lij boadnjes manen suv sijdan Viestarálasin. Dát dáhpáduváj gå lijga muhtem boadnjátja oahppásij baktu gudi lidjin kájan guollimvantsajnis. Dalloj de javladuváj jut Inngá ittjij galga «*nuohte badjel lávggot*», gå dat buktá guollimij vuorbedisvuodav. Valla sån guhti ij lim dákkár dábij bajássjaddam ittjij dáv dádjada, ja sån tjuovvolij boadnjev ja lávgoj nuohte badjel gå ij lim gullam jut nissuna ja vantsa e aktan hieba, ja ij ga duov jut nissuna e galga guollit¹⁵.

Solem (1970:60) vuoset aj gáldojda 1600-jagijs ma subtsasti merrasámij gaskan «*ror konen på halv lot*» (*nissuna oassálasti lahkke oassemávsujn*», jårggáluvvam), ja Návuonan Nuortta-Tråmsån 1800-jagij lårpan tjállá Anders Larsen sáme dærno birra guhti sijddaj viettjaduváj áhtjestis gå sån buorebut tjinnij guollimij

► Men jeg må understreke at dette ikke er et utbredt vanlig fenomen at kvinner deltar i fiskeriene på lik linje med menn. En kilde fra 1924 forteller at fisket hadde stor betydning for samene i Divtasvuodna/Tysfjord «*der praktisk talt hele den mannlige befolkning like fra 12-13 aars gutter og opover deltar i Lofotfisket*»¹⁴.

Det viktigste er å komplementere bildet eller mytene om at kvinner og båt ikke passer sammen. Vårt materiale viser at dette muligens er myter som har fått innpass i samfunnet i relativt nyere tid, og er en myte eller tradisjon som tidligere ikke synes å være særlig utbredt i samiske samfunn (Elstad 2004:53).

82-årige Inga Karlsen fra Tysfjord forteller at hun var godt voksen og gift da hun hørte om dette, og det var i forbindelse med at hun var på hennes manns hjemsted i Vesterålen. Det hørte seg slik at de besøkte noen fiskere/ bekjente av hennes mann som var om bord i en fiskebåt som lå ved kai. Da ble det kommentert at hun ikke skulle «skrive over nota» som var bredt ut på kaia, for det ville innebære ulykke for fisket. Men hun som ikke hadde vokst opp med en slik tradisjon skjønnte ikke dette, så hun fulgte etter sin mann og trådte over nota for hun hadde ikke hørt om at kvinner og båt ikke hører sammen, ei heller at kvinner ikke skal fiske¹⁵.

Solem (1970:60) viser dessuten til kilder fra 1600-tallet som forteller at blant kystsamene «*rør konen på halv lot*», og i Kvænangen i Nord-Troms sist på 1800-tallet skriver Anders Larsen om den samiske tause som de hadde hjemme som ble hentet heim av sin far, da han mente hun tjente bedre på å ro fiske enn å være hushjelp (Elstad 2004:49). Også Mulk viser til at i innlandsfisket i innsjøer på svensk side stod også for fisket (1994:19).

Solgte ved

Arbeidsdelingen i samiske familier var heller ikke så tydelig styrt etter kjønnsroller når vi ser på andre arbeidsoppgaver i familien enten dette gjaldt vedhogst og bærskanking. I lulesamisk tradisjon er det ikke uvanlig at både menn og kvinner deltar i vedskogen, bærskanking for eget bruk og for salg, fritidsfiske og hjemmefiske til eget hushold.

► gå dørrnon årrot (Elstad 2004:49). Mulk (1994:19) vuoset aj sisednama jávrreguollimijda svieriga bielen, gánná nissuna aj guollijin.

Muorajt vuobddin

Sáme familjaj barggojuohkem ij lim avtaláhkáj, ij lim ga sjiervvebielijs stivrriduvvam gå gehtjadip familjaj ietjá barggojuohkemij gáktuj juogu dal gulluj miehtse bargguj jali muorjjimij. Julevsáme dábij milta ij lim amás jut duola nissuna aktan álmámáj miehttsijin, muorjjijin allasisá ja vuobddemijda, asstoájge guollimijda ja sijdavuo lguollimijda allasisá oassásasstin.

82-jahkásasj Inga Karlsen subtsas gå sán lij 16 jahkásasj de áhtjestis ánoj muorajt tjuollamijda merkkít.

«Jada, han (skogsmesteren) ordnet meg en egen blink som jeg arbeidet og hogde ned selv, også fikk jeg Johan-tjietje (min onkel) til å kjøre veden ned fra skogen.»

(Na nav gájt, sán (miehtseháldadiddje) árnrij munji allasim merkav majt de iesj tjuolliv, ja de Johan-tjietje viehkedij muv dájt muorajt miehtses oadtjot, (jårggáluvvam).»

Famillja vuobddin dájt Lofáhta oasstijda gudi báhtin Vuodnabahtaj Divtasvuonan muorajt sijájs oastátjit.

«Denne gangen kom det en båt fra Gravdal. Så tilbyr min far seg at han kan selge denne råveden for meg. Men jeg takket nei, og sa til min far at jeg har da munn selv for å kunne selge min egen ved. Så gikk jeg ned til fjæra, satt på bakken en god stund, og så hører jeg far sier, hvordan går det Inga med trevirket ditt, skal du selge eller skal jeg gjøre det for deg? Men da sa jeg til far at jeg har jo sagt ifra at dette skal jeg gjøre selv. Så da gikk jeg ned og pratet med mannskapet, og fikk solgt veden.»

«Da bále de bárij vanntsa Gravdal'es. De javlaj áhttje sán dájt njuoskamuoarajt muv ávdás máhtij vuobddet. Mámmá de vuornmuv, ja javlliv áhttjásim mujna l dallik ietjamin njáhmme ietjam muorajt vuobddet. De mánniv fiervváj, ja tjáhkkidiv fiervvádievváj viehka mælggadav, ja de gulliv áhtjev javllamin, gáktus mánná Ingájn ja dájna muorravuobddemijn, galga gus

- 82-årige Inga Karlsen forteller om da hun som 16-åring ba sin far om å få blinket ut sitt eget trevirke (merke trær i skogen som skal hogges).

«Jada, han (skogsmesteren) ordnet meg en egen blink som jeg arbeidet og hogde ned selv, også fikk jeg Johan-tjehkje (min onkel) til å kjøre veden ned fra skogen».

Familien solgte ved til oppkjøpere fra Lofoten som kom til Hellmobotn i Tysfjord for å kjøpe trevirke av familien.

«Denne gangen kom det en båt fra Gravdal. Så tilbyr min far seg at han kan selge denne råveden for meg. Men jeg takket nei, og sa til min far at jeg har da munn selv for å kunne selge min egen ved. Så gikk jeg ned til fjæra, satt på bakken en god stund, og så hører jeg far sier, hvordan går det Inga med trevirket ditt, skal du selge eller skal jeg gjøre det for deg? Men da sa jeg til far at jeg har jo sagt ifra at dette skal jeg gjøre selv. Så da gikk jeg ned og pratet med mannskapet, og fikk solgt veden.»¹⁶

Enn annen kilde fra Tysfjord forteller om det samme. Det er misjonskvinnen Olivia Ugland som etablerte misjonssenteret Fredly på Hellandsberg i Tysfjord i begynnelsen av 1900-tallet og utover gjennom KMA (Kvindelige Missions Arbeidere). I 1948 publiserte hun et lite tidsskrift som heter «Der Herren bereder vei», og her beretter hun om sin kontakt med den samiske befolkningen i Tysfjord som en del av misjonsarbeidet som foreningen drev i fjordene i Tysfjord.

Om en familie fra Hellmofjorden i Tysfjord skriver hun følgende¹⁷:

«Moren selv var svakelig, men døtrene var flinke og strevsomme. De drev gårdsbruket, som etter forholdene ikke var så ganske lite. Jeg måtte riktig beundre disse to unge pikene som så tappert tok fatt på alt forefallende arbeide, også slikt som ikke ellers pleier å falle på kvinnehender. **Blant annet drev de favneved ut av skogen sin og solgte**, og all omsorgen samlet de seg som den kjære moren og den stakkars syke broren» (Min utheving) (Ugland 1948: 33).

- *vuobddet váj galgav gus duv ávdäs vuobddet? Valla de javlliv áhtttjásin, javllam lav ham dunji iesj galgav vuobddet. De manniv fierováj ja vanntsagáttisjn ságastiv, ja oadtjuv muorajit vuobdedum, járggáluvvam.»¹⁶*

Muitem ietjá gálldo Divtasvuonas subtsas dav sæmmi. Sån le misjávnnánissun Olivia Ugland guhti vuododij misjávnnáguovdátjav Fredly Ájláddáj Divtasvuonan 1900-jagij álgon ja KMA (Kvindelige Missions Arbeidere) baktu. Jagen 1948 almodij sån unna ájggetjállagattjav man namma lij «Der Herren bereder vei», ja dánna sån subtsas ietjas aktijvuodaj birra sáme álm mugijn Divtasvuonan oassen misjávnnábargos majna siebbre bargaj Divtasvuona oalggevuonajn.

Avta familja birra Oarjjevuonas Divtasvuonan subtsas sån dáv¹⁷:

«Moren selv var svakelig, men døtrene var flinke og strevsomme. De drev gårdsbruket, som etter forholdene ikke var så ganske lite. Jeg måtte riktig beundre disse to unge pikene som så tappert tok fatt på alt forefallende arbeide, også slikt som ikke ellers pleier å falle på kvinnehender. **Blant annet drev de favneved ut av skogen sin og solgte**, og all omsorgen samlet de seg som den kjære moren og den stakkars syke broren»

«Ieddne iesj lij (varresvuodas) nievrep, valla niejda lidjin tjiehpe ja bargálvísá. Sáj bándorsijdav dájmadijga, mij vidjurij gáktuj ij lim ga nav unne. Vierttijiv galla avtajtjalmij gæhtttjat gå dá guokta nuorra næjtso nav vissjalísá ja bargálvísá lijga, aj bargojt majt missuna ettjin dábalattjat bargá. **Ierit ietján de sallamuorajit miehtses bargajga, majt de vas vuobdijga**, ja gájkka huvsav æddnásísá ja dan vájvån skibás vielljasísá» (járggáluvvam, ja muv dættodibme) (Ugland 1948: 33).

Dát le aj dábtos ietjam familjan gå goappátjagá mån ja muv oahppá ja muv vielja lidjn muorramiehten gå lij dárbbu dálvvevuorajit miehttsit dálvváj.

De tre søstrene Nálak i Badjogohte/Øvergården, Svenjunnjá-Pålsommerset i Tysfjord driftet gården og solgte favneved. Her fotografert sammen med sin mor, Kristen Pedersdatter Sliedda, g.Nálak, (i midten foran). Fra v. foran Risstín/Kristine Nilsen Nálak, til h. foran Ielli/Ellen Nilsen Nálak. Bak til h. Anne Nilsen Nálak sammen med til v. Kristine (Sliedda) g. Amundsen, Lavra, Tysfjord. Foto: Privat foto, Harrieth Aira. / Da gálmme Nálak-oappátja Badjegoden, Svenjunnján Divtasvuonan ietjasa båndorsjiddav dájmadin ja vuobddin tjáskájt. Dánna gávviduvvam iednijnisájn. Risstín Sliedda, válldum Nálak, (gasskon ávddálin). Gårobieles ávddálin Risstín Nilsen Nálak, oalgesbielen ávddálin Ielli Nilsen Nálak. Maŋjelin oalgesbielen Anne Nilsen Nálak aktan gårobieles Kristine (Sliedda) válldum Amundsen, Lávrá, Divtasvuonan. Gávva: Priváhta gávva, Harrieth Aira.

- ▶ Dette er også noe som er et kjent fenomen i egen familie. Både jeg og mine søstre sammen med mine brødre deltok i vedskogen for å arbeide ved som familien trengte for vinteren.

Det har også vært relativt vanlig blant samene i Tysfjord at sinking av bær, særlig for salg var en aktivitet som både kvinner og menn deltok i. Bærsanking for salg

- ▶ Divtasvuona sámij gaskan lij aj viehka dábálasj muorjjit, sierraláhkáj vuobddema vuolláj lij doajmma masi sihke nissuna ja álmme oassálasstin. Divtasvuona sámijda lij muorjjit vuobddema vuolláj ájnas doajmman nuppe væráladdoaro maŋjela mij de lasserudáv gohtáj buvtij mij lij de állu dárbulasj¹⁸. Dát lij dáhpe mij ietjam diedoj milta vibáj gitta 1980-jagijda. Valla uddni ájn li

- var en periode etter krigen en viktig aktivitet for samene i Tysfjord som gav en ekstraintekt for husholdet som var høyst nødvendig og ettertraktet¹⁸. Dette var en aktivitet som ut fra egen kjennskap vedvarte opp mot 1980-tallet. Men selv i dag er det enkelte personer og familier i Tysfjord som fortsatt sanker bær som dem selger til faste kjøpere.

Reindriftskvinnene

På fjellet

Hvordan var arbeidsdelingen innen reindrifta i tidligere samfunn? Kildene viser at reindriftskvinner deltok i reindriftsutøvelsen for eksempel i gjetingen selv om det nok var mannen som hadde hovedansvaret. Kilder forteller også at kvinner deltok mer i gjetingen tidligere enn nå, for da kunne gjetingen foretas på ski og gange, og var i mindre grad et slit med tunge motorkjøretøy (Ryd 2014). Også den lulesamiske forfatteren Anta Pirak bekrefter dette i boka *Jáhtte sáme viessom* (Pirak (1937/1993:148).

En kilde fra Hellmofjorden i Tysfjord forteller om kvinner som svært aktive deltakere i reindriftsutøvelsen. I siste del av 1920-tallet og begynnelsen av 1930-tallet hadde for eksempel døtrene til reindriftssamen Apmut Larsen Kurák giftet seg med fiskerbønder fra Hellmofjorden, men de hadde også et ønskemål om å drive sin egen reindriftsgruppe.

De hentet derfor all sytingsrein som de hadde hos Sirkassamene og hos norske reindriftsgrupper og dro også til samlingsgjerdene ved Gutsjávrre i Sverige hvor de kjøpte unge umerka simler på auksjon som de leide hjem. I 1929 hadde de samla sammen tilstrekkelig med dyr slik at det ble en flokk som det lot seg gjøre å flytte med.

«Det var kvinnene, Anna og Sunna som stod for den daglige planlegging og av det praktiske arbeidet med reindrifta. De deltok aktivt både i merke- og skillegjerdene, samtidig som de var læremestere for døtrene og sønnene» (Kalstad, J.A se ¹⁹).

- muhtema ja muhtem familja gudi muorjjiji ja vuobddi dajt stuoves oasstijda.

Ællosujtonissuna

Váriijn

Gáktus lij barggojuohkem ællosujton ávdep ájgij? Gáldojs ávddánboahotá jut ællosujton nissuna oassálasstin duola dagu ræjnnuhibmáj juska de lidjin álmmájn gejn lij oajvvevásstádus. Gáldo subtsasti aj jut nissuna oassálasstin ienebut ávdebut gå dálásj ájge, gå dalloj ham ræjnnuhin tjuojka ja váttse, ja ællim nav gággama gå dálásj lássá motorvuojánij (Ryd 2014). Julevsáme tjálle Anta Pirak aj dáv duodast ietjas girjijen *Jáhtte sáme viessom* (Pirak (1937/1993:148).

Akta gálldo Oarjjevuonas Divtasvuonan subtsas nissuna oassálassti viehka vissjalit ællosujton. 1920-jagij gasskamuttos ja 1930-jagijn de lij ællosáme Apmut Larsen Kuráka niejda gudi lijga válldum Oarjjevuodnaj guollárbanndurij, valla sunnun lij aj sidot ietjaska ælov sujttit.

Danen de viedtjajga gájkka gæhttjohahttsujt ma sunnun lidjin Sirges tjieldes, ja ælojs Vuona bielen, ja mannin aj tjoahkkimgárdijda Gutsjávrren Svieriga bielen, gánná de ástijga gætjogis (merkaj dagá) áldojt ávvisjávnná baktu, ja majt de sijddasiska lájddijga. Jagen 1929 de lijga áttjudam nuoges boahhttsujt nav vaj ællo sjattaj majna máhtijga jáhtet.

«Det var kvinnene, Anna og Sunna som stod for den daglige planlegging og av det praktiske arbeidet med reindrifta. De deltok aktivt både i merke- og skillegjerdene, samtidig som de var læremestere for døtrene og sønnene».

(«De lijga nissuna-guovtes, Ánná ja Sunná gudi bæjválasj ájgomusájt vásstedijga ja elujn bargajga. Sáj dájmalattjat oassálastijga mærkkom- ja lárkkomgárdijn, sæmme báttá gå niejadnisá ja bárnijnisá dán barggij bagádijga», járggáluvvam) (Kalstad, J.A19).

- Også på svensk side bekrefter undersøkelser som det samiske museet Åtte i Jokkmokk i Sverige har utført om kvinnens rolle i reindriften tilsvarende forhold (Inga og Sunna 2013:5).

Innearbeidet

Beveger vi oss så innomhus, hvordan er bildet da? Hvem gjorde hva i huset, i gammen, i lavvoen? Kildene og tradisjonene gir et bilde av at husarbeidet og det meste som skjedde innomhus i hovedsak synes å være kvinnens domene. Det vil si hun var *goade (husets) iemet*. *Iemet* betyr husmor. I dag vil vi kanskje karakterisere henne som sjefen inne. Hun hadde ansvaret for og stod for det meste av fjøsarbeidet og husarbeidet, og i mange kystbygder var det først og fremst hun som styrte gården (Elstad 2004:9).

Medhjelpere

Men husmora var ikke alene om å skjøtte det som måtte gjøres. Hun hadde sine medhjelpere. Disse medhjelperne var som oftest barna, men hun hadde også *dærnojt* - tjenestepiker. Elstad viser til at **barna** måtte tidlig læres opp i arbeidet som krevdes på en fiskerbondegård, og at mødrene lærte opp døtrene og fedrene lærte opp sønnene. Mens «*jenter ble satt til oppvask, klesvask, småbarnspass, spinning og strikking ... gjorde ikke de store guttene noe i huset, verken oppvask, – eller vedbæring...*» (Elstad 2004:75).

Våre informanter forteller om et litt annet arbeidsmønster. Vårt materiale viser at innarbeidet som barna måtte ta del i var i mindre grad kjønnsrolledelt. Også guttene tok del i husarbeidet innomhus.

En kvinne i 80-årene fortalte at hun lærte å bruke symaskinen av sin far, for da symaskinen kom på markedet var det han som først lærte seg å bruke den. En annen forteller at guttene var flinke syere. De sydde både barneklær og reparerte klær²⁰.

Informanter forteller også at guttene strikket:

Kvinner var aktive i reindriften, 1945. På bildet Inga Sigga Tuorda pakker reinraiden. Foto: Sundius Sven, Åtte. I Nissuna lidjin ællosujton, 1945. Gåvån Inga Sigga Tuorda gærvet ælloråjdov. Gåvvå: Sundius Sven, Åtte.

- Svierigin aj duodastuvvá Ájte musea guoradallamij nissunij rálla ællosujton buohtastahhte vidjurijs (Inga og Sunna 2013:5).

Goahtebarggo

Jus dal goahtáj tjágnap, gáktus la de gåvvå? Guhti dagáj mav goaden, gámán, låvdagoaden? Gáldo ja dábe ávdđånbukti gåvvåv jut goahtebarggo vuojnnet ienemusát lij nissunij ávdåsvásstádus. Dat sihtá javllat sán lij *goade iemet*. Udnásj vidjuriij milta, de lijma suv javllat oajvveulmutjin goaden. Sujna lij ávdåsvásstádus ienemus bargojs fievsen ja goaden, ja moatten sijdajn merragáttijn de lij sán guhti bándursijdav jádedij (Elstad 2004:9).

Viehkediddje

Goadeiemet dal ij lim aktu guhti dagáj divna. Sujna lidjin viehkediddje. Sij gudi lidjin viehken lidjin dal álu máná, valla lidjin aj dærno. Elstad tjállá jut **máná** hættujin árrat áhpaduvvat bargojda ma gulluuj guollárbándursijddaj, ja iedne áhpadin niejdajt, ja

- «Guttene strikkes, og min bror Mikal var faktisk den som lærte meg og Ragnhild i Musken å strikke votter etter selbustemonsteret. De strikkes både votter og lester, og de kunne monsterrikk».

De måtte også håndtere vaskekluten og fjøsarbeidet.

Brødrene mine måtte også klatre under taket og vaske rundt, bake brød og være i fjøset, melke kyrne, og de måtte ta sin del av husarbeidet innomhus.

Jeg husker spesielt en dag, vi var kommet hjem til jul. Far skulle i skogen og hadde gjort hesten klar og alt, og så kommer han inn og ser guttene holder på med husvask. – Å, ja, guttene er under taket, jaha, men hvem skal være med meg i vedskogen? Ja, det blir meg og Martha, sa vi døtrene hans. Så vi kledde på oss og så dro vi med han i vedskogen²¹.

Informanter forteller altså at guttene bidro i husarbeidet, men gjorde mennene det?

Mannen spart for husarbeid

Det var ikke selvsagt at husfar bidro i husarbeidet.

«Vi sparte han far for husarbeidet for han tok de tyngste takene og hadde det fysisk hardeste arbeidet. Men den ferske fisken som han fisket hver dag, måtte han koke selv for han måtte ha fersk fisk hver dag. Og da han kom hjem hadde vi som regel allerede spist annen mat (saltfisk eller lignende), og da kokte han selv den ferske fiskemiddagen til kveldsmat.²²

Kvinnene viste stor lojalitet til sin egen ektefelle eller far som kunne bli skjermet slik at han fikk hvile før neste økt på sjøen (Grønbech 2016:34).

Også min egen mor (1916-2007) bekreftet at min far var ikke delaktig i arbeidet som måtte gjøres innomhus. Men dersom han så at hun hadde mye å gjøre så hendte det at han tok langkosten og vasket over gulvene for å avhjelpe henne²³.

Og selv om det er mye som tyder på at mannen vanligvis ikke deltok i arbeidet som måtte utføres

- åttje bárnijit. Madin «jenter ble satt til oppvask, klesvask, småbarnspass, spinning og strikking ... gjorde ikke de store guttene noe i huset, verken oppvask, – eller vedbæring...»

(«niejda lihtijt ja biktasijt biejaduvoin basátjit, smávamánáijt gehtjatjit, bânátjit ja gáddátjit... de ettjin dá stuorámus báhtja majdik goaden dagá, jalik lihtijt basátjit, jali muorajt viettjatjit...»), jårggáluvvam) (Elstad 2004:75).

Mijá diedediddje subtsasti unnán ietjá barggojuohkemav. Mijá diedo subtsasti daj goahtebargujn, gánná máná hætttuji oasev válldet, ij lim nav sjiervállaj milta juogeduvvam. Báhtja aj oasev válldin goahtebárgos.

Muhtem 80-jahkásasj nissun subtsastij sán áhpaj goarrommasijijnajn goarrot áhtjestis, dalloj gå goarrommasijijnajt oadtjun oasstet, de lij ham sán guhti dáv vuostak áhpaj adnet. Muhtem ietjes vas subtsas báhtja lidjin smidás goarro. Sij gárrun mánnábiktasijt ja aj biktasijt ábiddijin²⁰.

Diedediddje subtsasti aj jut báhtja gádin:

«Guttene strikkes, og min bror Mikal var faktisk den som lærte meg og Ragnhild i Musken å strikke votter etter selbustemonsteret. De strikkes både votter og lester, og de kunne monsterrikk».

(«Báhtja gádin, ja muv viellja Mikal lij ajtu sán guhti muv ja Rávnáv Måskes áhpaj fáhtsajt gádet selbu-minsstara milta. Sij gádin sihke fáhtsajt ja guobájt, ja minsstargádemav máhttin»), (jårggáluvvam).

Sij aj hætttujen máhttet bassat ja fievsen barggat.

«Brødrene mine måtte også klatre under taket og vaske rundt, bake brød og være i fjøset, melke kyrne, og de måtte ta sin del av husarbeidet innomhus.

Jeg husker spesielt en dag, vi var kommet hjem til jul. Far skulle i skogen og hadde gjort hesten klar og alt, og så kommer han inn og ser guttene holder på med husvask. – Å, ja, guttene er under taket, jaha, men hvem skal være med meg i

- innohus er det ett trekk der samiske tradisjoner har vært annerledes. Menn hadde ansvar for deler av matlagingen - koking av reinkjøtt / reinkok (*mállása*).

Bierggomállásav galla álmma málesti ja goajvu gárráj (Det er menn som koker reinkjøttet og øser det opp på fat, (min oversetting). (Pirak (1937/1993:121). (Solem 1970).

Også koking av fisk var mannens oppgave.

«Sjølve matlagings var kvinnearbeide, bortsett fra i mange sjøsamiske områder. Der kunne det like godt være mannen som stod over middagsgrytene.» (Elstad 2003:23)

Vi vet også i etterkrigstiden da det ble ordnet i stand til læstadianske storsamlinger i Tysfjord (forsamlingsmøter som pågikk over flere dager), var det ikke uvanlig at det var mennene som var kokkene, altså de som stod for middagslagingen når det skulle tilberedes middagsmat for flere hundre personer. Det er antatt at denne tradisjon kan være en rest fra jakt- og fangstkulturen som ble videreført. Øvrig matlaging stod kvinnene for.

Duodjeutøvelse –kjønnsrollebasert

Ser vi på det tradisjonelle samiske håndverket, *duodje*, da synes det å være klare skillelinjer mellom det som betegnes som *garraduodje*, håndverk av harde materialer og det som betegnes som *dibmaduodje*, håndverk av mjuke materialer. Tekstilsøm, veving, skinnarbeid, ullarbeid synes å være klare kvinnedominerte aktiviteter, mens horn og tresløyd knyttes til mannens aktivitetsområde.

Anta Pirak beskriver duodjeutøvelsen som relativt kjønnsrolledelt.

«Jus állu guohtu buoragit ja jasska, de álu álmma duodjuhi jalá snihkkiji gierrisijt ja sabegijt ja mij válldá...» Og videre... «Sáme kujna (nissuna) hæhttuji goarrot gájka biktasijt iehtjasisá ja goahtefuolkkáj. Hæhttuji duoggjat gárvov, gá rájggán ja goarrot aktij, gá soames sávve rahtas ja gábmagijt njallot gá álu rájggodi.» (Pirak (1923) 1993:143-148)

- *vedskogen? Ja, det blir meg og Martha, sa vi døtrene hans. Så vi kledde på oss og så dro vi med han i vedskogen» («Muw vielja hæhttuji aj guohtsat rábevuolláj ja birra bassat, lájbbot ja fieosen barggat, gusájt báhtjet, ja sij aj hæhttuji viehkedit goahtebargos.*

Mujtáv vissa biejeven, lijma sijddaj javlajda boahтам. Áhttjema galgaj mæhttsáj muorritjit ja lij juo hestav ja ietján gárvedam, ja de goaháj boaháj ja vuojnná gá báhtja li goadev bassamin. Na nav, báhtja li rábe vuolen, na nav de, guhti mæhttsáj de muv tjuovvu? Na de sjaddá de máj Mártháj, vásstedijma máj suw niejda. Ja de gárvvunijma ja suw manen mæhttsáj vuolgiijma muorritjit sunji viehkken, (jårggáluvvam)²¹.

Diediddje subtsasti jut báhtjá goaden barggin, valla dáhkin gus boadnje/álmma dav?

Boaddnje árjoduváj goahtebargos

Valla jus boaddnje galgaj goahtebarggugj oassálasstet ij lim vuordedahte.

«Vi sparte han far for husarbeidet for han tok de tyngste takene og hadde det fysiske hardeste arbeidet. Men den ferske fisken som han fisket hver dag, måtte han koke selv for han måtte ha fersk fisk hver dag. Og da han kom hjem hadde vi som regel allerede spist annen mat (saltfisk eller lignende), og da kokte han selv den ferske fiskemiddagen til kveldsmat.»

(«Áhttje ittjij dárbaaha goaden barggat gá sujna lidjin dá låsemus bargo. Valla dav varás guolev majt sán juohkka biejeve guollij, dav de hæhttuji iesj vuossjat, danen gá sán vierttij varás guolev bárrát juohkka biejeve. Ja gá sán bádjij goaháj, de lijma mij ietjá biebmajt bárrám (sállteguolev jali dakkár ietjá guolev), ja sán de iesj vuossaj dav varás guolev allasis iehkedisbiebmon,», jårggáluvvam).²²

Nissunijn lij stuorra áskaldisvuoha ietjas gállasjuojmmáj jali áhttáj guhti oattjoj vuojnadijt desik vas nuorráj hæhttuji bargatjit. (Grønbech 2016:34).

Muv ietjam ieddne (1916-2007) duodast aj jut áhttám ittjij bárep oassálaste goahtebarggugj. Valla jus iednen lij

- ▶ «Om flokken beiter bra og trygt, da holder mennene ofte på med duodje eller lager sleder, ski etc....» Og videre ... «Samekvinnene må sy all klær som de og husfolket trenger. De må reparere tøyet, sy sammen når det går hull eller sømmer rakner og de må lappe kommagene som stadig vekk går hull på.» (min oversetting) (Pirak (1937/1993: 143-148).

Skinnbitene fra Nordbukt-fjellet

I 2012-2013 gjorde forskerne Oddmund Andersen og Lis-Mari Hjortfors ved Árran lulesamisk senter arkeologiske utgravninger av samiske boplasser på Nordbukt-fjellet i Tysfjord som er et sted 700-800 m.o.h øst mot svenskegrensen.

Funn av skinnbiter i forbindelse med arkeologiske utgravninger på Nordbukt-fjellet utført av forskere ved Árran lulesamisk senter i 2012, Tysfjord. Foto: Oddmund Andersen, Árran. I Sasnebiehke gávnadum Árran julevsáme guovdátja átsáiddjijis arkeologasj rággámijn Tjierrek-várijn jagen 2012, Divtasvuonan. Gávvá: Oddmund Andersen, Árran julevsáme guovdásj.

- ▶ álllo barggo de sájtij sán basáj guolbijt sunji viehkken²³.

Juska álmamá diedoj milta ettjin vuojoa hæhttu goaden barggat, de vuojnunagá li muhtem sáme dábe ietjáláhkáj gå dábe dálttjaj gaskan. Álmamá huoman vásstedin oasev biebbmodahkamis – duola dagu mállása ávdás.

Bierggomállásav galla álmamá málesti ja goajovu gárráj. (Pirak (1937/1993:121). (Solem 1970).

Álmamá aj vásstedin guollevuossjamav.

«Sjølve matlagings var kvinnearbeide, bortsett fra i mange sjøsamiske områder. Der kunne det like godt være mannen som stod over middagsgrutene.»

(«Lesj dat biebbmodahkam lij nissunij barggo, ierit ietján moatten merrasámij sijdan. Daj sijdajn de máhtij liehket álmáj guhti rujtaj badjel gahtsahij», (jårggáluvvam) (Elstad 2003:23).

Diehtep aj jut doarroájge manjela gå læstadiánaj stuorbiena lidjin Divtasvuonan, biena ma vihpin máttijt bievjijt, de lidjin ienemusát álmamá gudi lidjin málestiddje, sij da lidjin guhti gasskabievjijt rieiddijin gå galggin moadda tjuohte ulmutjijt biebbmat. Jahkedahte dát dáhppe le dagu báhtsám væjddo- ja bivddokultuvras. Ietjá biebbmorusstimav galla nissuna vásstedin.

Duodjuhibme – sjiervij milta barggo

Ser vi på det tradisjonelle samiske håndverket, *duodje*, da synes det å være klare skillelinjer mellom det som betegnes som *garraduodje*, håndverk av harde materialer og det som betegnes som *dibmaduodje*, håndverk av mjuke materialer. Tekstilsøm, veving, skinnarbeid, ullarbeid synes å være klare kvinnedominerte aktiviteter, mens horn og tresløyd knyttes til mannens aktivitetsområde.

Gå gehtjadip dábegis sáme duodjuhimev, de vuojnnet ávdđánbáhti tjielgga rájá dasi mij le garraduodje, duodje garra ábnnasijsn ja dibmaduodje, duodje dibma ábnnasijs. Tyddjagoarrom, gådem/snjisskom, sassnebarggo, hullobarggo vuojnnet li læhkám tjielgga nissunij bargo, madin tjearvve ja muorraduoje li gullum álmámáj duodjuhibmáj.

- Av flere funn som de arkeologiske utgravningene avdekket var funn av mange skinnbiter *sasnebiehke* fra reinskinn. Skinnbitene viser aktivitet ved boplassene som kan knyttes til *dibmaduodje*. Skinnbitene ble funnet i området rundt árran – ildstedet. Noen av skinnbitene ligner på *dærrása*, dvs. mellomlegg som den dag i dag brukes i skinnsøm for eksempel ved sying av kaffeposer, vesker eller kommager. En del av mellomlegget har også tydelige merker etter nålesøm, nålestikk, så det kan tyde på at skinnbitene var brukte biter som muligens ble erstattet av nye mellomlegg. Dateringer viser at boplassen er fra rundt 1700-tallet.²⁴ Kanskje ble kommagine reparert og påsydd nye deler eller ble lappet, noe som har vært nokså vanlig (Aira, Tuolja, Sandberg 1995:53-60).

Våre informanter synes også å bekrefte kjønnsrolledelt duodje-utøvelse:

«Jeg kan ikke huske at guttene var med å sy kommager og skaller, det kan jeg ikke huske at de var med på å gjøre. Men de kunne låhtát, flette/flammie kommagband de kunne de, og de prøvde seg også på vevekunsten, snjisskot.»²⁵

I dag syr samiske menn både sin egen kofte, vever koftebelter og lager kommagband. Det er fortsatt mindre vanlig at kvinner utøver typisk hardsløyd som knivlaging og tre- og hornsløyd.

Samfunnsorganisering

Sjiddasamfunnet – kvinner uten direkte medinnflytelse

Hva med deltakelse og innflytelse i samfunnets sosiale organisering? Hvilken plass har samiske kvinner hatt i samiske samfunns sosiale organisering?

Et kjent og ofte omtalt kjennetegn ved samenes samfunnsorganisering er *sijdda*-organiseringen. En samisk *sijdda* er en samfunnsordning som kan ha flere betydninger som heim, hus, boplass, gård, bygd, grend, flyttelag (bestemte familier som flytter i lag²⁶. *Sijdda*-

- Anta Pirak tjállá duodjuhibme le sjiervij milta barggo.

«Jus ællo guohtu buoragit ja jasska, de álu álmmá duodjuhi jalá snihkkiji gierrisijt ja sabegijit ja mij válldá...» Ja vijdábut...
«Sáme kujna (nissuna) hæhttuji goarrot gájkka biktasijt iehtjasisá ja goahtefuolkkáj. Hæhttuji duoggijat gárvoov, gá rájggán ja goarrot aktij, gá soames sávve rahtas ja gábmagijit njallot gá álu rájggodi.» (Pirak (1923) 1993:143-148)

Sasnebiehke Tjierrekluohta várijs

Giesseáige jagijn 2012-2013 de átsáiddje guovtes Oddmund Andersen ja Lis-Mari Hjortfors Árran julevsáme guovdátjis dagájga arkeologasj bállemijit sáme árromsajis Tjierrekluohta várijn Divtasvuonan, svierigarájá allelin, bájkke le 700-800 m.b.á. alludagán.

Moattet gávnusijis ma ilmmadin dájs arkeologasj bállemijis lidjin muhtem sasnebiehke boahhtsunáhkes. Sasnebiehkis boahotá ávdđán árromsajij dájmajt máhtá dálkkut dibma duodjuhibmáj. Sasnebiehke gávnaduvvin árrangátten. Muhtema dájs li vuojnunagá dærrása, dat sihtá javllat sasnebiehke ma aneduvvi sávvi gaskan vil ájn uddnik duola dagu gá káffavuossajt, lávkajt (væskojt) jali gábmagijit duodjuhi. Muhtemij biekijn vuojnnuui ájmmearáige, ja jáhkedahte li oabme dærrása ma ihkap li málsoduvvam ádá dærrásij. Ájggebjevvividuvvama vuosedi árromsadje le birrusij 1700-jagijis.²⁴ Ihkap gábmaga ábđdiduvvin, mij lij riejk dábálasj barggo (Aira, Tuolja, Sandberg 1995:53-60).

Mijá diedediddje máhtti aj duodastit dáv sieradusáv mij gullu sjiervverállajda duodjuhimen:

«Jeg kan ikke huske at guttene var med å sy kommager og skaller, det kan jeg ikke huske at de var med på å gjøre. Men de kunne låhtát, flette/flammie kommagband de kunne de, og de prøvde seg også på vevekunsten, snjisskot.»

«Muro mujtoj milta, de iv mujte jus báhtja gárrun gábmagijit ja nuvtagijit, iv de dav mujte. Valla láhtet de máhttin vuoddagijit, ja gæhttjalín aj snjisskot.»²⁵

► ens indre organisering var organisert med at hver siidda hadde sitt eget *siidaráde* / *siiddarád* der beslutninger som angikk fellesanliggender ble gjort. Hvert hushold pekte ut sin leder eller representant til siiddarádet, husfaren - *goadeiset*, og siiddarádet hadde også en leder, *siidaiset* (Solem 1970) (Andersen 2002:41). Anta Pirak kaller lederen *árnikálmáj*, altså ordensmannen (Pirak (1937/1993:179), og hos østsamene kalte man lederen for *oajvveulmusj* (Andersen 2002:41).

Iset betyr leder eller høvding i en siidda, husfar, den eldste, overhode og er en mann. I det lulesamiske språket er en *iset* aldri en kvinne. Dermed konstaterer vi at kvinnene ikke hadde en formell plass i ledelsen av en siidda, men har vært nødt til å utøve sine interesser, sin vilje og makt ved hjelp av sin mann, sin far eller bror som er **han** som er utpekt til å fremme og tale husholdets interesser i siiddarádet. Det er heller ikke alltid at mennene følger kvinnenens råd. Anta Pirak forteller at «... *boadnjátja æbá dal agev guorrasa kujnaj (nissunij) ráddáj ...* (... *kallene* følger ikke alltid rådene fra *kvinnene* ... (min oversetting) (Pirak (1937/1993:180).

Kvinner hadde altså **ikke direkte** medinnflytelse over bestemmelser som ble gjort av siiddarádet, da de ikke var **representert** der.

Fra samisk hold har det vært tendens til å fremheve siidda-organiseringen som det samiske alternativet til dagens liberale demokrati, dvs. et demokrati der beslutninger som angår fellesskapet bygger på flertallsbeslutninger og et flertallsstyre, det som vi i dag kan kalle et moderne demokrati. I et siiddarád er det ikke flertallets vilje som legges til grunn, det stemmes ikke over beslutninger, men man *ráddádallat* argumenterer / rådfører seg med hverandre til man er enige om hvordan ting skal løses. Enighet / Konsensus var altså det overordnede prinsipp for avgjørelser som angår fellesinteressene, og ikke nødvendigvis flertallsviljen. Andre kilder viser imidlertid at det nødvendigvis ikke ble praktisert enighet eller konsensuspraksis i tidligere siiddasamfunn. *Siidaiset* (Lederen av en siidda) hadde betydelig innflytelse og makt og hadde bl.a. dommermyndighet i tvister om for eksempel fordeling av

► Dálásj ájge de sáme álmhá ietjasa gáptijt gárru, avijt snjissku ja vuoddagijt láhti. Ij le ájn nav dábálasj jut nissuna garraduovej duodjuhi, buojkulvissaj nijbijt ja muorra- ja tjoarvveduovej.

Sebrudakoassásstem

Siiddasebrudahka – nissuna njuolgga vájkkudimfámoj dagá

Gáktus lij oassásstem ja vájkkudim máhttelisvuoda sebrudagá sosialalassástem? Makkár sadje lij sáme nissunijda sebrudagá sosialalassástemij?

Merkahibme mij le dábdos ja álu gaskostuvvam le sámij siiddasebrudahka. Sáme siidda le sebrudakorganiserim man sisadno le moatten aktijvuodajn duola degu siidda, goahte, årromsadje, siiddabájkke, smávbjáksj, jáhtemgádtse (muhtem familja aktan jáhti)²⁶. Siida sissnjálasj organiserim lij sierraláhkáj siidas siiddaj. Dat lij akta siidaráde gánná aktisasj dahkamusá mierreduvvin. Juohkka goahte vállij iesj genga ávdemusáv jali ájrrasav siida ráddáj, goade isedav, ja siiddaráden lij aj oajvemus, siidaiset (Solem 1970) (Andersen 2002:41). Anta Pirak gáhttju jádediddjev árnikálmáj (Pirak (1937/1993:179), ja lulesámij lunna gáhttjun jádediddjev *oajvveulmusj* (Andersen 2002:41).

Iset merkaj siida jádediddje jali njunnjusasj, vuorrasamos, oajvemus, ja le álmáj. Julevsámegiellan ij la iset ietján gá álmáj, ij goassak nissun. Dajnas ávdánboahdá jut nissunijn ij lim formalalassá sadje siida njunnjusij gaskan, valla hætthum ietjasa berustimijt, sidodijt ja fámojt bádnij, áhtij jali vieljaj baktu áttjudit gási sidja (álmhá) lidjin nammaduvvam goachtevega berustimijt háldadittjat siidaráden. Ja soajttá aj lij nav jut álmhá ettjin tjuovvola nissunij rádiijt. Anta Pirak subtsas «... *boadnjátja æbá dal agev guorrasa kujnaj (nissunij) ráddáj* (Pirak (1937/1993:180).

Nissunijn de vuojnnep ællim **njuolgga** vájkkudimfámoj siidaráde mærrádusájda, gá siján ællim ájrrasa danna.

► arv (Drake 1979:227) (Solem 1970:94-100).

Siden kvinner ikke var direkte representert i sijddaen, eller valgbar som ledere var heller ikke prinsippet om det som vi i dag kan kalle et representativt demokrati oppfylt, siden en stor del av befolkningen i en sijdda, altså kvinnene, ikke var valgbar til sijdda-rådet.

Indirekte innflytelse

Men selv om samiske kvinner ikke hadde direkte innflytelse om beslutninger i sijddarådet vet vi fra kildene at de likevel hadde og utøvde innflytelse, i alle fall enkelte av dem. Men da på en **indirekte** måte.

Ett eksempel er veivalg innen den læstadianske menigheten i Tysfjord. Blant Tysfjordsamene var det i begynnelsen på 1900-tallet en stor strid som blant annet er grundig beskrevet i boka *Den læstadianske vekkelsen i Tysfjord* av Kurt Tore Andersen. Striden dreide seg om hvilken retning Tysfjord-læstadianerne skulle slutte seg til etter at hovedmenigheten hadde delt seg opp i flere retninger. Spørsmålet gjaldt hvor vidt Tysfjordsamene skulle slutte seg til det som ble kalt «Den førstefødte-retningen» innen læstadianismen eller skulle de slutte seg til utbryterne som kaltes «Lyngen-retningen»? De som argumenterte for at samene i Tysfjord skulle holde seg til predikanter som tilhørte moderforsamlingen, altså de førstefødte, og ikke be om besøk fra predikanter tilhørende Lyngen-retningen gjengir Andersen er:

«det var for det meste noen kvinner og yngre menn som hadde fått en rett forståelse av kristendommen» ... Og videre ... Det var nok kvinnene som hadde spredt sin forståelse videre ... (min utheving) (Andersen 2007:28).

Andersen viser til intervju med informanter som muligens ikke var direkte tidsvitner til striden, men som hadde fått referert den ved at de var barn av personer som var direkte involvert i striden. Striden endte med at menigheten i Tysfjord valgte å opprettholde sin tilknytning til moderforsamlingen og «Den førstefødte-retningen».

► Sámij bieles de álu viggamusá ávddánbukti sijddaorganiserimav dan sadjáj gå udnásj liberála demokratijaj, dsj. demokratijja gánná mærrádusá dagáduvvi ieneplágojn ja ieneplágostivrimijn mij gullu aktisasj ássijida, dav mav mij gáhttjop ádááiggásasj demokratijja. Sijdaráden ij lim ieneplágo sidot mij dættoduváj, ettjin ga mærrádusájt jienasta, valla rádadallin guhtik guojmmásij desik sjehtadin gáktu ássijit tjoavddet. Avtamielakvuolta lij nappu badjásasj prinnsihppa aktisasj mærrádusájda, ja ij ieneplágo sidot. Ietjá gállojs ávddánbáhti jut ittjij dal agev avtamielakvuolta ja sjehtadibme ráddi ávdusj sijddasebrudagájn. Sijddaisedin lij dan made vájkkudibme ja fábmudahka, jut ierit ietján de lij sujna aj duobmárfábmudahka, duola degu gå árbbejuohkema lidjin (Drake 1979:227) (Solem 1970:94-100).

Dajnas gå nissuna ællim njuolgga sijdaráden ájrahtahtedum, jalik ællim válljidahte njunnusattjan, de ij lim ga dálásj ájge ájrahtahtedum demokratijja prinnsihpa dievdeduvvam, danen gå stuorra oasse sijda álm mugis, nappu nissuna, ællim sijdarádáj válljidahte.

Ij lim njuolgga vájkkudimfábmo

Juska sáme nissunijn ij lim njuolgga vájkkudimfábmo sijdaráde mærrádusájda de gállojs diehtep jut siján lij huoman vájkkudibme majt sij adnin ja ávddánbuktin, gåjt de muhtemijn. Valla dát **ij lim njuolgga** vájkkudibme jali fábmo.

Akta buojkulvis majt diehtep le duola degu gå læstadiának tjoaggulvis Divtasvuonan galggin áskulasj gæjnov válljit. Divtasvuona sámij gaskan 1900-jagij álgon lij stuorra rijddo mij ierit ietján le dárkkelit tjáleduvvam girjen «*Den læstadianske vekkelsen i Tysfjord*» majt Kurt Tore Andersen le tjállám. Rijddo lij dan birra makkár gæjnov Divtasvuona læstadiána galggin tjuovvolit gå dal lij oajvvetjoaggulvis moatte ieritsiebrijda sieraduvvam. Gatjálvis lij jus Divtasvuona sáme galggin sæbrat nav gåhtjodum «Vuostasj riegádim tjoaggulvissaj» jali ieritsæbráj tjuovvolit nav gåhtjodum Lynga-ásskogæjnov (Ivgovuon-ásskogæjnov)? Sij gudi tjuottjodin jut Divtasvuona sáme galggin tjuovvolit sárnneddijjt ma

Talskvinnen Anne Abmutsdatter Kurák (Tjierrek-Anne). Foto: Johan Brun d.e fra Schreiners fotosamling, Árran lulesamisk senter. I Tjierrek-Anne, Anne Abmutsdatter Kurák mánájn. Gávva: Johan Brun s.v. Schreinerá gávvtjoahkkes, Árran – julevsáme guovdásj.

► En av disse kvinnene som var talsperson for at tysfjordsamene skulle slutte seg til den førstefødte retningen innen læstadianismen var Anne Abmutsdatter Kurák (Tjierrek-Anne). I følge muntlige beretninger hadde Anne store åndelige gaver som forsamlingen og ikke minst predikantene hadde stor nytte av. Anne behersket finsk, og det hendte hun leste Læstadius' preken under samlingene, direkte oversatt fra finsk til samisk²⁷.

Dette viser at i den alle første tiden etter at den læstadianske menigheten var etablert i Tysfjord hadde også kvinner roller som «Gudsordets» formidlere. Dette i motsetning til hvordan forsamlingsmøtene utøves i dag der det rådende synet er at kvinner skal tie i forsamlingen²⁸ (Myrvoll 2010:117). Men Myrvoll viser, (med henvisning til annen forskning om temaet), at i læstadianismens første tid mens enda lærens grunnlegger, Lars Levi Læstadius levde, hadde kvinnene en betydningsfull rolle. Etter Læstadius' død i 1861 ble det en restriktiv holdning overfor kvinners arbeid innen bevegelsen, og da ble det også satt spørsmål ved kvinners rett til å fungere som predikanter (ibid.).

Kjønnsrollemønsteret sementeres ytterligere

Utover mellomkrigstiden og etterkrigstiden skjer det en maskulinisering og en tilsvarende husmorisering i samfunnet som gjorde at kjønnsrollemønsteret ble ytterligere sementert. Maskuliniseringen skjedde ved en økende spesialisering og mekanisering innen jordbruket og fiskeriene hvorav fiskerbonden ble erstattet med fiskeren og bonden som i hovedsak var menn (Elstad 2004). Tilsvarende skjedde også innen reindrifta (Kalstad, J.K. 1999:132-133).

Samtidig skjedde det for kvinners del en husmorisering i samfunnet gjennom at det fant sted en profesjonalisering av husmorarbeidet der særlig matstell og hygiene skulle forbedres av hensyn til folkehelsen (kampen mot tuberkulose) og der moderskapet ble kallet i livet. (Johansen, H. 2015). Kvinnearbeid og mannsarbeid ble klarere definert og forventinger til hva kvinner skulle gjøre og hva de ikke kunne gjøre ble normer i samfunnet

► gullujin ieddnetjoaggulvissaj, nappu vuostasj riegádimijit, ja ij gáhttjot sárnnediddijit ma gullujin ieritsæbrááda, de Andersen tjállá:

«det var for det meste noen kvinner og yngre menn som hadde fått en rett forståelse av kristendommen» ... Og videre ... Det var nok kvinnene som hadde spredt sin forståelse videre ...

(«de lidjin ienemusát muhtem nissuna ja nuorap áhnmá gudi lidjin oadtjum riehta dáájadusáv risstalasjuodas»... Ja vijddábut... de gájt lidjin nissuna gudi lidjin ietjasa dáájadusáv vijddábut oablodam ... (jårggáluvvam, muv dættodibme) (Andersen 2007:28).

Andersen vuoset diehtujuohkkij ságádahttemijda gudi ihkap ællim njuolgga ájggevihtanin, valla lidjin guloj milta gullam, jali aj lidjin sijáj máná gudi lidjin njuolgga rijdon siegen. Rijddo någåj dajna jut Divtasvuona tjoaggulvis válljijin aktivuođav iednetjoaggulvissaj «Vuostasj riegádim tjoaggulvissaj».

Muhtem dásj nissunijs guhti lij divtasvuonasámij hoalle guhti sidáj sij galggin válljit læstadiánaj vuostasj riegádim tjoaggulvisáj gæjnov lij Anne Abmutsdatter Kurák (Tjierrek-Anne). Njálmásaj gáldoj milta lidjin Tjierrek-Annen stuorra vuojñhalasj vattáldagá majt tjuoggulvis ja diedon sárnnediddje ávkástallin. Anne suomagielav máhtij, ja sájtij sán Læstadiusá sárnijt lågåj biednabálijt, njuolgga járggálij suomagielas sábmáj²⁷.

Dát vuoset jut læstadiána tjoaggulvisá állu álgon Divtasvuonan lij aj nissuniijn roallan «Jubmela bágov» gaskostit. Dát le nuppeguovluj gå dálásj ájge dasi mij gullu gáktu biena li uddni, ja sijá raddijiddje vuojnnu mij le jut nissuna galggi sjavot árrot tjoaggulvisán²⁸ (Myrvoll 2010:117). Valla Myrvoll vuoset aj, (gå sán vuosedallá dán tiemá átsádimijda), læstadiánaj vuostasj ájge, dalloj gå dán vuododiddje, Lars Levi Læstadius viesoj, de lidjin nissuniijn ájnas rálla tjoaggulvisán. Mañjela Læstadiusá jábmema jagen 1861 de dán ásskolihtudisán masjvalap guotto sjaddin nissunij gáktuj, ja dajnas de badjánij gatjálvis jut nissunijda ij lim riektá sárnnediddjen doajmmat (ibid.).

- ▶ som preget samiske samfunn så vel som øvrige samfunn helt opp til vår tid.

Vår gjennomgang viser også at selv om enkelte deler av samisk kvinnehistorie er beskrevet er det likevel mange deler av historien som i liten grad er dokumentert og utforsket. Dette gjelder for eksempel en samlet fremstilling av samisk kvinnehistorie i hele det samiske området, fra sør til nord, fra vest til øst. Kildematerialet synes oppsplittet og fragmentert, og i vår region er kun enkelte deler av det muntlig kildematerialet, samiske kvinners egne fortellinger om sine liv, barndom, oppvekst og voksenliv dokumentert. Særlig er det behov for ytterligere forskning for å dokumentere samiske kvinners liv og deres status i et endringsperspektiv, der samiske samfunn endret seg fra naturalhusholdning til spesialisering, fra industrialisering til modernisering fram mot vår egen tid. Hvordan kjønn og kvinne- og mansroller har vært og endret seg over tid er spørsmål som krever ytterligere forskning, forskning som i adskillig større grad er gjort hva gjelder norske kvinner, men som altså i liten grad er utført hva gjelder samiske kvinners roller i familie- og samfunnsliv fra fortid til nåtid fram mot vår egen samtid.

▶ **Sjiervverälla sadjinahttjáji**

Væráldadoaroj gasskamuttoj ja manñela nuppe væráldadoaro de sebrudagán álmájdibme ja goahteiemetibme tjavggáni ja sjiervij rálla ájn vil tjavggiduvvin. Álmájdibme dáhpáduváj gá sierravuoda ja mekanihkalasj bargo báhtin ednambargojda ja guolástimen, dalloj gá guollárbándura sjaddin guollára ja bándurin gudi ienemus oassáj lidjin álmhá (Elstad 2004). Sæmmiláhkáj aj dáhpáduváj ællosujton (Kalstad, J.K. 1999:132-133).

Sæmmi báttá de nissunij bieles sjattaj goahteiemetroalla sierra virggen gánná de biebbmorusstim ja rájnasvuoha galgaj buoreduvvat álmukvarresvuoda diehti (mielggavihke hieredime) ja duot jut ieddnevuoha sjattaj iellema gáhtjulvissan (Johansen, H. 2015). Nissunji ja álmháj bargojda báhtin tjielggasap rájá ja vuorddemusá majt nissuna galggin ja máhttin dahkat, ja majt ettjin, ja da vuorddemusá sjaddin árvvon sebrudagán mij bájnoj sáme sebrudagájt aj gitta dálásj ájggáj.

Mijá guoradallam vuoset aj jut juska muhtem oasse sáme nissunhistávras le tjáleduvvam, de li moadda oase histávras ma li binnáv duodastuvvam ja guoradaláduvvam. Dát gullu buojkulvissaj viyddát sáme nissunhistávra ávddánbuktemijda mij álles sáme bájkev gábtjtjá, oarjás nuortas ja lulles alás. Gálldotjoahkke vuojnet aj li tjuoldeduvvam ja juogeduvvam ásjida, ja mijá guovlon le dássju muhtem njálmálasj oase sáme nissunij ietjasa subttasijs, ietjasa iellemijs, mánnávuodas, bajássjaddamis, ja állesvuoda viessomis duodastuvvam. Dárbbo le sierraláhkáj ájn ienebuv átsádit sáme nissunij viessomijs, duodastittjat sijáj sajev ja stáhtusav rievddamprosessajn luonndobiebbmosebrudagás sierravirggesebrudahkaj, industriijas gitta dálásj ádáájjgásasj sebrudahkaj. Gatjálvissan le gáktu sjiervebielij rálla li læhkám ja rievdaduvvam ájgij milta li gájbbedime ienep átsádimev, átsádimev mij le állu ienebuv dagáduvvam vuona rivggoj hárráj, ja mij nappu ij la sæmmi álov dagáduvvam sáme nissunij rállaj vidjurij birra famillja- ja sebrudakiellemis dálutjis udnátjij.

Girjálásjuohta/Litteraturliste

Aira, Elsa, Tuolja, Karin, Sandberg Pirts, Anna-Lisa (1995): *Julevsáme gárvo. Lulesamiska dräkter*. Skrifter från Åjtte 2. Svensk Fjäll-och Samemuseum. Duottar-ja Sámemusea. Jokkmokk.

Ájluovta skávllá Drag skole (2001): *Láttaga! Moltebær! Láddim lasseelá-dussan Divtasvuona sámij gaskan. Moltebærplukking som binæring blant samene i Tysfjord*. Ájluovta skávllá / Drag skole – Samedigge / Same-tinget.

Andersen, Kurt Tore (2007): *Den læstadianske vekkelsen i Tysfjord fra 1850 til andre verdenskrig*. Forlaget Báhkko, Árran – julevsáme guov-dásj / lulesamisk senter, Ájluokta / Drag.

Andersen, Oddmund (2002): *Flyttefolk og bofaste. En studie av samisk bosetting i Sør-Troms og Nordre Nordland*. Avhandling til graden doctor artium. Institutt for arkeologi. Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Tromsø.

Andersen, Oddmund (2015): *Teltboplasser, steingjerder og melkeplasser: Utgravingsrapport fra høvfjellet i kommunene Tysfjord og Hamarøy*. Upublisert. Árran lulesamisk senter.

Drake, Sigrid (1979): *Västerbottens lapparna under förra hälften av 1800-talet*. Lapparna och deras land. Skildringar och studier utgivna av Hjalmar Lundholm VII. Umeå.

Düben, Gustav v. (1873 / 1977): *Om Lappland och lapparne*. Första upplagan 1873. Andra upplagan 1977. Östervåla.

Elstad, Åsa (2004): *Kystkvinner i Norge*. Kom forlag as.

Grønbech, Dagrunn (2016): *Kystkvinnen – et liv i gjenvinningens kunst i Ottar nr.311-2016*. Populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum – Universitetsmuseet, Universitetet i Tromsø.

Holberg, Eirin og Røskaft, Merete (2015): *Häløygriket. Nordlands historie 1. Før 1600*. Fagbokforlaget.

Inga, Berit och Sunna, Ida (2013): *Renskötarkvinnor – om renar och kvinnans roll i renskötsel*. Åjtte musei vänners småskrift. Luleå.

Johansen, Hanne (2015): *Kvinner i mellomkrigstida – familie og samfunn*. Universitetsbiblioteket i Bergen. <http://marcus.uib.no/exhibition/kvinner-i-arbeid/kvinneriarbeid.html>

Johansen, Siri Broch (2015): *Elsa Laula Renberg. Historien om samefolkets store Minerva*. ČálliidLágádus – ForfatternesForlag-AuthorsPublis-her.

Løøv, Margrethe (2013): *Samisk religion* i <http://religioner.no/ressurser/fagartikler/samisk-religion/> i www.religioner.no

Kalstad, Johan Klemet (1999): *Reindriftspolitik og samisk kulturen uløselig konflikt? En studie av reindriftstilpasninger og moderne reindriftspolitik*. Diedut nr.2 1999. Sámi Instituhtta / Nordisk Samisk Institutt.

Kintel, Anders (2012): *Julevsáme-dárro báhkogirjje Norsk-lulesamisk Ordbok*. http://gtweb.uit.no/webdict/ak/smj2nob/b_smj2nob.html Sametinget.

Korhonen, Olavi og Andersson, Hans (2010): *Samiska ortnamn vid vägar och färdleder i Lule lappmark*. Förlag hans anderson. Jokkmokk, Sverige.

Mebius, Hans (2003): *Bissie. Studier i samisk religionshistoria*. Jengel-Förlaget för Jemtlandica, Östersund.

Mulk, Inga-Maria (1994): *Sirkas – ett samiskt fångstsamhälle i förändring Kr.f.-1600 e.Kr.* A dissertation for the degree of Doctor of Philosophy. University of Umeå. Department of Archaeology, Umeå.

Myrvoll, Marit (2010): *«Bare gudsortet duger» Om kontinuitet og brudd i samisk virkelighetsforståelse*. Avhandling levert for graden Philosophiae Doctor. Fakultet for humanoria, samfunnsvitenskap og lærerutdanning. Institutt for arkeologi og sosialantropologi. Universitetet i Tromsø.

Pirak, Anta (1937 / 1993): *Jáhhte sáme viessom*. Almqvist&Wiksell's boktryckeri AB. Siste utgave Th.Blaasværs Forlag.

Pedersen, Hildur (2006): *«Buks-Berret» - Beret Johanna Paulsdatter Dypvand. Bárjás 2006*. Diedalásj ájggetjála Árran – julevsáme guovdásj. Populærvitenskapelig tidsskrift fra Árran – lulesamisk senter. Báhkko.

Qvigstad, Just (1929): *Lappiske eventyr og sagn fra Nordland*. H. Aschehoug & Co (W. Nygaard), Oslo.

Qvigstad, Just (2009): *Subtsasa Nordlándas. Oasse Qvigstad subtsastjoa-hkkes*. Forlaget Báhkko, 8270 Ájluokta, Divtasvuodna / 8270 Drag, Tysfjord.

Ryd, Lilian (2014): *Ællosujtár nissuna dalloj gá rájdoj jáhtálin i Sámen julevsámegiellaj. Sámis nr. 16/2014. Sáme tjálakultuvralasj ájg-getjála. ČálliidLágádus – ForfatternesForlag-AuthorsPublisher*.

Solem, Erik (1933/1970): *Lappiske rettsstudier*. Universitetsforlaget 1970. Tidligere utgitt av Institutt for sammenlignende kultur-forskning, Serie B.skrifter XXIV, Oslo 1933.

Ugland, Olivia (1948): *Der Herren bereder vei*. Hellstrøm&Nordahls Boktrykkeri A.S, Oslo.

Forfatteren

Harrieth Aira, f.1962 fra Tysfjord. Samfunnsviter med hovedfag i statsvitenskap fra 1994 ved Universitetet i Tromsø. Hun har tilleggsutdanning i administrasjon- og organisasjonsvitenskap, journalistikk, sosionom og lulesamisk språk. Museumsleder ved Árran julevsáme guovdásj/lulesamisk senter siden januar 2015. E-post: harrieth.aira@arran.no.

Tjálle

Harrieth Aira, r.1962, Divtasvuonas. Sebrudakdiehtte oajvvefágajn stáhtadiehtagin jagen 1994, Råmså universitehtan. Sujna l duoddeáhpáduš háldadus- ja siebrredieda, journalistihkka, sosionomáhpáduš ja julevsámegiella. Museajádediddje Árran julevsáme guovdátjin áđájak-máno 2015 rájes. E-poassta: harrieth.aira@arran.no.

Ordforklaringer til lulesamiske ord:

Áhkásj - kjerring, kone, hustru, eldre kvinne
Áhkká, áhká (fl.t.,gen.) - kone, hustru
Áhke, áhkkás - rikt bevokst med gress, gressbevokst
Áhkko - bestemor, mormor, farmor, gammel kone, gamlemor
Árran - ildsted (med stein rundt ildstedet), arne
Boassjo - innerste del av gammen, lavvo (sted hvor matvarer og husgeråd tradisjonelt ble oppbevart)
Dibmaduodje - den mjuke delen av det samiske håndverksarbeidet
Dieres, daerrása (fl.t.,gen.) - legg, mellomlegg (enkel el. dobbel)
Duodje - håndverk, håndarbeid med basis i samisk kulturtradisjon
Dærno, daerno - hushjelp, tjenestepike
Garraduodje - hardduodje, håndverk av tre- hornmaterialer med basis i samisk kulturtradisjon
Goadeiemet - husmor, goade=husets, gammens, iemet=husmor
Goaiseit - husfar, goade=husets, gammens, iset= leder el. høvding i en sijdda; husfar; den eldste, overhode
Guobas - spåkyndig
Guobasáhkka - spåkyndig kone
Iemet - husmor
Iset - leder el. høvding i en sijdda; husfar; den eldste, overhode
Jávrr - innsjø, vatn
Ládde - fugl
Láhtát - flette el. flamme kommagband (for hand),
Máles, mállása (fl.t.,gen.) - middagsmat, middag, middagsmåltid, reinkokning
Niejdda - datter; jente; møy, jomfru
Njárgga - nes, odde
Noajdde - sjaman
Noajdes áhkka - spåkyndig kone, sjaman, en kvinne som kunne «se» mere enn folk flest
Oajveulmusj – høvding, leder, den fremste
Rádádallat i frekv. - rådslå, rådføre seg (med hverandre)
Sasnebiehke – biter av garvet reinskinn
Sijdaiset - leder el. høvding i en sijdda
Sijdda - hjem, heim, hus, boplass, gård; bygd, grend; flyttelag (bestemte familier som flytter i lag)
Snjisskot - veve med grindvev eller båndvev
Ságge - plassen nærmest veggen; den innerste plassen / delen el. lign. (i en seng, fjord osv.)
Sággelin - innerst
Tjiehtje - onkel (fars bror), farbror, yngre enn far
Vuodna - fjord,
Vuodna (med stor forbokstav slik); - Norge
Álmáj - mann
Árnikálmáj - ordensmann, jfr sijdaiset

Sluttnoter:

¹ Artikkelen er en omarbeidet versjon av et foredrag om samisk kvinnehistorie som jeg holdt på Stormen bibliotek, Bodø på kvinnedagen 8. mars 2016.

² Johansen, Siri Broch (2015): Elsa Laula Renberg. Historien om samefolkets store Minerva.

³ Se f.eks. her: <http://kjonnsforskning.no/nb/2007/04/nar-kulturen-blir-syndebook>.

⁴ Samene trodde på flere parallelle verdener. I tillegg til den «vanlige» verden fantes det blant annet et rike for de døde (Jábmiiid áibmu), et paradís (Sáivu), et dyrerike, et himmelrike og en underverden. Vi kan skille mellom fire ulike kategorier guder, avhengig av hvor i kosmos de hadde sitt virkeområde:

overhimmelske guder, guder på himmelen og i luften, guder på jorden, samt underjordiske guder. Kilde: Løvv, Margrethe (2013): <http://religioner.no/ressurser/fagartikler/samisk-religion/> i www.religioner.no

⁵ <http://religioner.no/ressurser/fagartikler/samisk-religion/>

⁶ Det er uklart om guden kaltes Rana-niejdda eller Ráná-niejdda, eller Ranan-niejdda (Ránán-niejdda). I samisk skiller man mellom kort-a og lang-á/aksent á. Det eldre skriftlige kildematerialet er ikke like entydig her, så hvor vidt guden Rana betegnes med kort eller lang a/aksent á er uklart. Det er også ulike forklaringer til hva ordet kan bety, se bl.a. Mebius 2003.

⁷ Hun (1916-2007) betegnet for eksempel helt konsekvent hustruene til predikanter som áhkká til N.N, og sa aldri áhkásj (altså kjerring) om disse. Det tolker jeg som at disse kvinnene hadde en annen rang i hennes øyne da de var fru N.N, og ikke kona eller kjerringa til N.N.

⁸ Sametinget tilrår at det samiske navnet på byen Narvik skal være Áhkánjárgga. Dette med henvisning til at dette er det eldste navnet på byen. Avisa Ságat 2. juni 2016. Bystyret i Narvik vedtok dette samiske navnet på byen Narvik i september i år.

⁹ Iflg. Kintel, Anders (2012): Julevósáme-dárro báhkogirje Norsk-lulesamisk Ordbok. tweb.uit.no/webdict/ak/smj2nob/index.html.

¹⁰ På folkemunne skiller fortellingen seg noe fra det som står i den nedskrevne versjonen. I den folkelige versjonen av joiken heter det at mannen het

Ánndaris Pávólo, og at han ikke vasset/vadet Vestfjorden men tjáledij (pløyde gjennom) Vestfjorden. Noen tolker også at fargene i fjorden som var grønn og gul stammer fra fenomenet morild som er et lysfenomen i havet forårsaket av spesielle egenskaper hos noen planktonarter. Spørsmålet er om det er sannsynlig at fargene i havet som beskrives i joiken kan være morild all den tid at morild er et fenomen som observeres særlig utover sommeren, og helst om natten, (<https://no.wikipedia.org/wiki/Morild>), og tradisjonsfortellingen forteller at dette skjedde i juleuka. En annen fortolkning som jeg har blitt fortalt kan være at fargene som var grønn og gul kom av det at jekta hadde slik fart som medførte at kjøvanet fremsteg i disse farger. Den tredje fortolkningen kan være at denne kvinnen brukte sine usedvanlige evner til å stilne havet som var i storm (gule og grønne bølger) slik at mannen skulle komme velberget hjem til jul. Opphavskvinnen til denne fortellingen er Risten Jonsdatter, Goarvve, Tysfjord i 1894. Fortellingen er nedtegnet og finnes i boka Lappiske eventyr og sagn fra Nordland av Just Qvøigstad og publisert i 1929. Fortellingen finnes også i boka Subttasá Nordlándas utgitt i 2009 med dagens lulesamiske ortografi.

¹¹ Ibid. Medgift kunne omfatte alt fra klær til redskaper, avhengig av foreldrenes økonomi (Holberg og Røskaft 2015:315).

¹² Første Codicill og Tillæg til Grendse-Tractaten imellem Kongerigerne Norge og Sverrig Lapperne betreffende (Lappekodisillen), paragraf 8: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1751-10-02?q=lappekodisillen>. Lappekodisillen har gjennom tidene vært tolket som en viktig juridisk aksept av samiske rettigheter ettersom den anerkjente samene som en egen folkegruppe. Kodisillens hovedformål var å bevare den «Lappiske Nation», og å ordne «Lappernes sædvanlige Over-Flytninger» slik at det for fremtiden ikke skulle være «nogen Anledning til Trette og Misforstaelse» med hensyn til flyttinger over grensen. <https://snl.no/Lappekodisillen>.

¹³ Om skatteland, se f.eks. <https://www.sametinget.se/1054>.

¹⁴ Paul Nissen (1925): Besok hos lapperne i Tysfjord

og tilgrænsende strök av svensk Lappland.

Indberetning fra reise til Tysfjord sommeren 1924 til Instituttet for sammenligende Kulturforskning. Upublisert rapport/arkivmateriale v/Norsk folkemuseum, Oslo. Nissen var i sin tid konservator ved Etnografisk museum, Oslo.

¹⁵ Intervju med Inga Karlsen, (f. 1934) 04.06.2015.

¹⁶ Se note 15.

¹⁷ Familien er min oldemor og dotrene er min áhkká/ farmor og hennes søstre i Sovenjunnjá/Pálsommerset i Hellmofjorden i Tysfjord.

¹⁸ Se f.eks. heftet Ájluoota skávollá/ Drag skole (2001): Láttaga! Moltebær! Láddim lasseáldussan Divtasvuona sámij gaskan. Moltebærplukking som binæring blant samene i Tysfjord. Sametinget 2001.

¹⁹ Kalstad, Johan Albert: Reinbeiteområde XI. Nåráldak ja Ájdevárri. Arkivmateriale: Arkiv: Boks Ab9, side 9, Tromsø Museum- Universitetsmuseet, UiT Norges arktiske universitet.

²⁰ Personlige meddelelser fra flere kvinner fra Tysfjord og Sørfold som i dag er i 80-årene.

²¹ Se note 15.

²² Se note 15.

²³ Samtale i 2005 med Karen Petrine Johnsen Gállók (1916-2007).

²⁴ Andersen, Oddmund (2015): Teltboplasser, steingjerder og melkeplasser: Utgravingsrapport fra høyfjellet i kommunene Tysfjord og Hamarøy. Upublisert. Arran lulesamisk senter. En publikasjon om forskningsfunn fra dette forskningsprosjektet er under publisering.

²⁵ Se note 15.

²⁶ Hver síjdda har hatt sine bestemte landområder som gjerne har hatt sine naturlige grenser ved høydedrag, skogstrekkninger, myrstrekkninger o.l, og hver síjdda bestod altså av flere hushold som flyttet eller bodde i samme område og som utnyttet ressursene i området sammen, (Solem1933/1970:83). Se også Mulk 1994:12-13.

²⁷ Andersen (2007:27-29).

²⁸ Med referanse til Bibelen, Korinterbrevet 14, 34-35 om at kvinnene skal tie i menighetene. <https://www.jw.org/no/publikasjoner/bibelen/bil2/boker/1-korinter/14/>

Loahppagiesjtjálalvisá:

- ¹ Artihkal le (vehi reiodaduvoam)muv lágádallamanusis sámennissun historáa birra man birra lágádalliv Stormen bibliotiehkan Bádádjon nissunbiejoe 08.03.2016.
- ² Johansen, Siri Broch (2015): Elsa Laula Renberg. Historien om samefolkets store Minerva.
- ³ Gehtja i.i dánna: <http://kjomsforskning.no/nb/2007/04/nar-kulturen-blir-syndebook>.
- ⁴ Sáme ávdusj ásko milta lidjin moadda buohtadagen vearálda. Duodden dán vearáldi gámmá viessun lij jábbmijvearáldi, ja Sájevvo, mij lij dagu dálásj paradijssa, divrij rijkka, almerijjka ja vuollevaráldi. Máhttep tjuolldet dájt nielje sierralágásj jubmelijda, gatjálvois makkár kosmosin sijá dahkamusá lidjin: bádjásasj jubmela, jubmela áhmen ja áhmen, jubmela ednamin, ja ednamaovuole jubmela. Gálddo; Løov, Margrethe (2013): <http://religioner.no/ressurser/fagartikler/samisk-religion/> i www.religioner.no ⁵ <http://religioner.no/ressurser/fagartikler/samisk-religion/>
- ⁶ Ij le állu tjielgas jus dát ávdusj sáme ásko jubmel gáhtjoduvájj Rana-niejdda jali Ráná-niejdda, jali juo Ranan-niejdda (Ránán-niejdda). Sámegeielan sieradip a ja á gaskan. Dálusj tjálalásj gáldojs ij tjielgásit boade ávdeldán jus jubmela namán Ranan le guhka tjuovggis a jali áni «sjievnnes» a. Nama sisadno ij la ga tjielgas massta boahá, gehtja i.i. Mebius 2003.
- ⁷ Sán (1916-2007) agev gáhtjoj buojkuloissan sármediddijj áhkájt áhkán N.N-aj, ja ittij sijájt goassak gáhtjo «áhkájtjin». Dáv mán vuojnávo jur jut dájn nissunijn lidjin tetjá árvovogisvuohá sunji gá sij lidjin N.N áhka ja állim goassak N.N áhkátja.
- ⁸ Sámedikke milta, de galggá Narvik-stáda sámenamma liehket Áhkánjára. Dáv gá dát le oabmíasamos namma stáda. Ávvijsa Ságat biehtsemáno 2. b. 2016. Áhkánjára stádistovrra mierreidij ragátmánon 2016 stáda namma galggá liehket Áhkánjára.
- ⁹ Gehtja Kintel, Anders (2012): Julevsáme-dárro báhkogirje milta tweb.uit.no/webdict/ak/smj2nob/index.html.
- ¹⁰ Ámmuga mujttalimijn de li sieradusá dassta ma tjáleduvvam li. Ámmuga juojgusin de le boadnjáttja

namma Ámndaris Pávolo, ja sán ittij Vestasjiekkeve gále, ienni tjáledij. Muhtema dálkkuij juo visská ja ruodná bájno li «morild», tjuovvga mij boahá planktonijs gá vanntsa tjálet nuorev. Gatjálvois le jus le jáhkedahtte jul bájno, ma nammaduvvi juojgusin, báhti planktonijs, gá «morild» vuojnuu giesseáje, ja sjievnnesij tjájt. (<https://no.wikipedia.org/wiki/Morild>), valla dábij milta subtsastuvvá dát javllaággij dáhpáduváj. Nubbe dálkkum, mij munji le subtsastuvvam le jut bájno báhti dassta gá jákta bárvástij nav jáhtelil vaj ruodná ja visská bájno ihtin manjeháron. Goahntá dálkkum máhtá liehket dát nissun gáenna lidjin sierra vattáldagá suovasnuorev (visská ja ruodná bároj) loaditit nav vaj boadnje galgá javlájda sijddaj hekkajin boahet. Sán guhti dát subtsasav vuostak subtsas le Risten Jonsdatter, Goarves, Divtasvuonan jagen 1894. Subtsas le tjáleduvvam ja gávvnu girjen Lappiske eventyr og sagn fra Nordland, Just Qvigestad, almoduváj jagen 1929. Subtsas le aj tjáleduvvam girjen Subtsasa Nordlándas almoduvvam 2009 udnásj julevsáme tjállemvuohkáj.

¹¹ Ibid. Rádjo máhtij liehket akta mij biktasijs vædtsagijda, gatjálvois ávgádjij ekonomijas (Holberg og Røskaft 2015:315).

¹² Første Codicill og Tillæg til Grendse-Tractaten imellem Kongerigerne Norge og Sverrige Lapperne betreffende (Lappekodisillen), paragraf 8: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1751-10-02?q=lappekodisillen>. Lappekodisilla le ávgij milta dálkkuduvvam ájnas juridihkalasj dokumæmtan sáme rievtesvuodaj hárráj gá dát dáhkkiidij sámijl sierra ámmugin. Kodisilla oajjovemáhkke lij bisodit «Sáme nasjávno - Lappiske Nation», ja oarvinit «Sámij dábegis rájá-badjel jáhtemav» nav vaj ávdáldijjuovullij ittij galga liehket «makkárik oarre rjádoida ja iehpedájdus» mij gulluj jáhtemijda rájá badjel <https://snl.no/Lappekodisillen>.

¹³ Væroednamij birra, gehtja buojk. <https://www.sametinget.se/1054>.

¹⁴ Paul Nissen (1925): Besok hos lapperne i Tysfjord og tilgrænsende strøk av svensk Lappland. Tjállos suv manos Divtasvuonan jage 1924-giese

tjáleduvvam dási; Instituttet for sammenligende Kulturforskning. Almodis tjállos/arkivvatjállos Norsk folkemuseum, Oslo. Nissen lij ájgenis konservátávrrá Etnografalasj musean, Oslo.

¹⁵ Ságstallam Inga Karlsen'ijn, (r. 1934) 04.06.2015.

¹⁶ Gehtja 15. tjálalvisá badjelin

¹⁷ Famillja le muv náttaráhkko ja suv niejda - muv áhkko ja suv oappá Svenjunnán Oarjevuoanon Divtasvuonan.

¹⁸ Gehtja buojk. girjátjav Ájluovta skávollá/Drag skole (2001): Láttaga! Moltebær! Láddim lasseáldussan Divtasvuona sámij gaskan. Moltebærplukking som binæring blant samene i Tysfjord. Sametinget 2001.

¹⁹ Kalstad, Johan Albert: Reinbeiteområde XI. Náráldak ja Ájdevárr. Arkivvovadokumæmnta: Arkiv: Boks Ab9, side 9, Tromsø Museum-Universitetsmuseet, UIT Norges arktiske universitet.

²⁰ Ietjasij diededime moattes nissunijs Divtasvuonas ja Fuoldás gudi uddni li 80-jáhkátja.

²¹ Gehtja 15. tjálalvisá badjelin

²² Gehtja 15. tjálalvisá badjelin

²³ Ságstallam jages 2005 Karen Petrine Johnsen Gálllok'ijn (1916-2007).

²⁴ Andersen, Oddmund (2015): Teltboplasser, steingjerder og melkeplasser: Bállemrapoartta Divtasvuona ja Hábmara várijn. Almodis. Árran julevsáme vuovdásj. Almodus dáas átsámusájs le tjáleduvvam almodibmáj.

²⁵ Gehtja 15. tjálalvisá badjelin.

²⁶ Juohkka sijdan lidjin genga ednama ma diehttelis ráddjjuovvin luondo milta alladásj, miehtsijs, jiekkis j.n.á., ja juohkka sijdan lidjin moadda goahtevega gudi jáhtin jali árrun sámmi ednamijn ja mav aktan ávkástállin. (Solem1933/1970:83). Gehtja aj Muik 1994:12-13.

²⁷ Andersen (2007:27-29).

²⁸ Vuovásus le Rámádin, Korintergirje 14, 34-35 nissuna galggi tjoaggulvisán sjávoot árrat. <https://www.jw.org/no/publikasjoner/bibelen/bi12/boker/1-korinter/14/>